

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ
КАФЕДРА БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ**

Леськів Михайло Володимирович

**РОЛЬ І МІСЦЕ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ
В РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ**

Спеціальність 8. 03050802 – банківська справа

Дипломна робота за освітньо-кваліфікаційним рівнем “магістр”

Студент групи БСм – 52
М.В. Леськів

Науковий керівник
к.е.н., доцент О. Л. Малахова

Дипломну роботу допущено
до захисту:

«___» _____ 2013 р.
Завідуючий кафедрою банківської справи,
доктор економічних наук, професор
О. В. Дзюблюк _____

Тернопіль – 2013

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВ	
У РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ	7
1.1. Економічна сутність банку та його роль в ринковій інфраструктурі....	7
1.2. Банківські продукти та їх диверсифікація.....	21
1.3. Функції комерційного банку: їх зв'язок продуктовим рядом та організаційною структурою.....	32
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	40
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ	
БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ	42
2.1. Макроекономічний вплив банків на реальний сектор економіки України в кризовий період.....	42
2.2. Стан формування кредитно-інвестиційного потенціалу банків за умов фінансової нестабільності.....	49
2.3. Процентна політика банків як напрям забезпечення їх ефективної діяльності.....	62
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	71
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПОКРАЩЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ В	
ПОСТКРИЗОВИЙ ПЕРІОД В УКРАЇНІ	73
3.1. Шляхи вдосконалення роботи банків з проблемними кредитами.....	73
3.2. Створення «тимчасового» та «проблемного» банків як напрям відновлення фінансової стійкості банківських установ.....	81
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	90
ВИСНОВКИ	92
СПИСОК ВИКОРСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	95

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Банківська система є центральним елементом сучасної ринкової економіки, оскільки вона виконує функції акумуляції та перерозподілу вільних грошових ресурсів, забезпечуючи рух засобів між усіма економічними суб'єктами і підтримку процесів відтворення.

В останні десятиліття в банківському бізнесі відбувались істотні зміни, модифікувалися майже всі його компоненти, що було обумовлено науково-технічним прогресом, збільшенням концентрації капіталу і посиленням конкуренції на фінансових ринках, глобалізацією світової економіки.

Українська економіка переживає низку структурних змін, пов'язаних зі перерозподілом власності, посиленням ролі держави, активною експансією іноземного капіталу, реформуванням корпоративного і податкового законодавства. Усе це створює передумови для розвитку активних операцій купівлі-продажу, відкриває перед банківським сектором широкі перспективи зростання.

Недосконалість діючої системи кредитування і мобілізації ресурсів для активних операцій, недоліки у визначенні оптимальних умов і методів організації кредитних відносин, недосконалість методик оцінки банківських ризиків та управління ліквідністю і прибутковістю операцій банків утруднюють процес формування повноцінних ринкових засад у функціонуванні банківської системи України. За таких обставин обрана для дипломної роботи тематика є вкрай актуальною.

Огляд літератури з теми дослідження. Проблеми ролі банківських установ як фактора забезпечення самостійності і стабільності держави неодноразово розглядали вітчизняні та зарубіжні науковці. У зарубіжній науковій літературі оцінка стану комерційних банків висвітлена в роботах Р. Брейлі, Є. Брігхема, С. О. Горіної, А. Гроппеллі, І. В. Ларіонової, С. Майерса, Є. Нікбахта, П. Роуза, Дж. Сінкі, В. Хорна та інших. Вагомий внесок у цей процес зробили вітчизняні вчені: О. В. Грипич, І. Д'яконова, В. В. Коваленко, І. Лютий, О. Юрчук, О. Чуб та інші.

На думку цих учених, проблемні питання виникають не тільки в аналізі суті та функцій банків, а й у виявленні ролі та значенні банківських установ в ринкових умовах господарювання. Однак у їхніх працях неповною мірою відображено саме роль і місце комерційних банків саме у ринковому середовищі.

Тому, об'єктивна необхідність подальшого поглиблення теоретичних досліджень і практичних розробок з питань підвищення ролі та значення комерційних банків в Україні за умов переходу до ринкових відносин обумовила вибір об'єкта, теми дослідження та її актуальність.

Мета та задачі дослідження. Мета дипломної роботи полягає у теоретичному вивченні ролі та місця комерційних банків в ринковій економіці та обґрунтуванні пропозицій щодо удосконалення діяльності комерційних банків в умовах транзитної економіки.

Відповідно до поставленої мети визначено основні завдання, спрямовані на її вирішення:

- уточнити роль і значення комерційних банків в економіці країни;
- розкрити сутність та основні економічні функції комерційних банків в умовах ринкової економіки;
- окреслити сутність банківських продуктів та необхідність їх диверсифікації в сучасних умовах;
- дослідити стан кредитної, процентної політики банківських установ та виявити тенденції збалансування кредитно-інвестиційного потенціалу;
- розглянути проблеми функціонування банків в умовах кризових явищ в економіці;
- запропонувати систему заходів щодо оптимізації діяльності банківських установ щодо подолання негативних наслідків фінансової кризи.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження даної роботи є система комерційних банків та виконання ними притаманних для сфери фінансового посередництва функцій.

Предметом дослідження є діяльність банківських установ на грошовому ринку в період переходу до ринкової економіки.

Методи дослідження. На основі діалектичного методу пізнання проведено вивчення та визначення напрямків вдосконалення діяльності комерційних банків як специфічних посередників грошової сфери. Для дослідження операцій комерційних банків та їхнього впливу на перебіг економічних процесів використані статистичні, математичні методи, методи прогнозування, техніко – економічного аналізу та спостереження.

Інформаційна база роботи. Статистичну та факторологічну базу дослідження складають закони України, постанови та декрети Кабінету Міністрів України, нормативні документи Національного банку України, банківських установ.

Наукова новизна роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні та практичному вирішенні питань, пов'язаних з удосконаленням діяльності комерційних банків. У результаті проведеного дослідження були отримані такі наукові результати:

- уточнено зміст комерційних банків як економічної категорії, що полягає у трактуванні їх як ринкових інститутів, що забезпечують організацію кредитних відносин і неперервність розширеного відтворення та через сукупність депозитних, кредитних і розрахункових операцій здатні впливати на обсяг платіжних засобів і динаміку грошової маси в економіці;

- встановлено, що диверсифікація банківської діяльності – це комплекс заходів, які проводяться за двома напрямками: розширення спектру банківських продуктів і послуг, вихід на нові ринки, робота з новими групами клієнтів через нові технології; проникнення в інші види бізнесу, що виходять за межі банківського;

- розподілено функції комерційного банку на макроекономічні та мікроекономічні: 1) макроекономічні функції комерційного банку визначаються макроекономічними завданнями банківської системи, перша макроекономічна функція – перерозподіл грошових коштів в економіці, друга - організації системи розрахунків в економіці; 2) виконання мікроекономічної функції здійснюється

через специфічну комерційну діяльність на валютному, фондовому та ресурсному ринках;

- доведено доцільність використання терміну кредитно-інвестиційний потенціал банку, що представляє собою сукупність фінансових коштів, матеріальних і нематеріальних активів (що є в розпорядженні банку та можуть бути потенційно залучені ним), за допомогою яких банківська установа буде ефективно здійснювати свою кредитну та інвестиційну діяльність, з метою максимального задоволення потреб економічних суб'єктів.

Практичне значення роботи полягає у тому, що вони можуть використовуватися у процесі організації банківської діяльності зокрема, функціонування банківської системи загалом та покращення її конкурентоспроможності як стратегічної складової національної економіки України.

Структура роботи. Дипломна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

Повний обсяг дипломної роботи – 103 сторінок, у тому числі на 26 з них розміщено 8 таблиць, 17 рисунків, список використаних джерел із 94 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВ У РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

1.1. Економічна сутність банку та його роль в ринковій інфраструктурі

Досліджуючи проблему функціонування сучасних банківських установ, слід з'ясувати суть банків, як посередницьких структур, що забезпечують нормальну життєдіяльність господарського механізму країни.

На сьогодні у вітчизняних і зарубіжних економічних дослідженнях немає єдиного підходу щодо вирішення питання про визначення суті банків та їх ролі і місця в економіці загалом і на фінансовому ринку зокрема. Відсутність однозначного розуміння поняття „банк” зумовлене значним розмаїттям як самих видів банків, так і операцій, що здійснюються ними в процесі фінансового обслуговування суб'єктів економічних відносин. Даються взнаки також відмінності у юридично закріплених переліках операцій, які можуть здійснюватися банками у різних країнах, що пов'язано з особливостями історичного розвитку банківської системи у кожній з них. У нашій країні невизначеність цього чинника посилюється в світлі практичної відсутності реального розвитку банківської справи на протязі кількох останніх десятиліть. Важливо відзначити і світову тенденцію фінансової глобалізації, яка супроводжується значним розширенням традиційних сфер діяльності банків, що призводить до фактичного „розмивання” раніше чітких границь між функціонуванням банківських і небанківських інститутів фінансового ринку [27, с. 41].

Основні підходи, що визначають сутність і зміст діяльності комерційних банків, можна, на нашу думку, умовно звести до трьох наступних:

- 1) операційний підхід;
- 2) підприємницький підхід;

3) фінансово-посередницький підхід (рис.1.1.).

Рис. 1.1. Основні підходи, що визначають сутність і зміст діяльності комерційних банків

Операційний підхід засновується на визначенні сутності комерційного банку через здійснювані ним операції. Так, німецький економіст Вільгельм Лексіс визначив: „Банками називаємо всякого роду установи для здійснення банківських операцій, не залежно від того, чи виступають вони у формі приватних підприємств, ... товариств чи у якій-небудь іншій юридичній формі” [50, с. 32]. На його думку специфічною особливістю банківської справи є кредитне посередництво, тобто залучення кредиту, з одного боку, і надання кредиту, з іншого, з метою одержання прибутку [50, с. 34].

Цілком очевидно, що за таких обставин найголовнішою умовою адекватного розуміння сутності банківської діяльності є саме визначення конкретного переліку цих операцій. При цьому методологічною основою даного підходу є вираження змісту діяльності комерційного банку через конкретні практичні аспекти його взаємодії із економічними агентами, що виражаються тими чи іншими банківськими операціями, спрямованими на одержання певного кінцевого результату, який може виявлятися, зокрема, у задоволенні тих чи інших потреб цих агентів на ринку банківських послуг [32, с. 293; 22, с. 581; 31, с. 77].

Таким чином, операційний підхід до розуміння суті комерційного банку дає лише загальні обриси можливих сфер банківської діяльності, які є притаманними не лише для банків, а й для інших інститутів фінансового ринку, а тому при

такому підході потрібно чітко окреслювати, які саме операції і в якій комбінації чи поєднанні є притаманними саме банкам і тільки банкам, а не будь-яким іншим фінансовим установам.

Певним кроком у напрямі конкретизації операційного підходу до визначення сутності банку можна вважати розгляд правового аспекту цього питання, що передбачає формування чіткого переліку операцій, здійснюваних банками. Так, у статті 47 чинного закону «Про банки і банківську діяльність» наводиться перелік із двох десятків операцій, котрі, за різних умов отримання ліцензії слід вважати банківськими [76].

Проте невирішеним залишається питання, чи всі із зазначених у законі операцій має здійснювати установа для того, щоб вважатися банком. Щоправда певним кроком у напрямку вирішення цього питання можна вважати наведене у статті 1 названого закону визначення банку як юридичної особи, яка має виключне право на підставі ліцензії Національного банку України здійснювати у сукупності такі операції: залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб.

У даному визначенні зроблена спроба сформулювати систему пріоритетів у всьому широкому спектрі здійснюваних банками операцій, визначивши, які серед них мають вирішальний вплив на формування його суті. Власне такими основними банківськими операціями є три: депозитні, кредитні і розрахункові, а їх визначальний характер для розкриття суті комерційного банку як ринкового інституту пов'язаний передусім із тим, що проведення їх у сукупності надає банкам можливість як збільшувати, так і зменшувати грошову масу в обігу в результаті вторинної емісії. А всі інші фінансові інститути, якими б різноманітними не були їхні операції, здійснювати їх в сукупності не можуть, а відтак не можуть і впливати на динаміку грошової маси в країні.

У такому контексті при застосуванні операційного підходу до визначення сутності комерційного банку його слід розглядати як фінансовий інститут, що у

сукупності може здійснювати три операції: прийом депозитів, видачу кредитів та проведення розрахунків, а також надавати інші послуги на фінансовому ринку відповідно до потреб різних груп клієнтів.

Однак юридичне тлумачення суті банку, засноване на переліку дозволених законодавством банківських операцій, в кінцевому підсумку не дає чіткої відповіді на питання, що ж таке банк, із-за невизначеності іншого важливого питання – чи всі, без винятку, чи якась частина операцій формує зміст банківської діяльності.

Тому, окрім розглянутого вище підходу до визначення суті комерційного банку за переліком здійснюваних ним операцій, в економічній літературі можна зустріти й інший підхід до цієї проблеми, що ґрунтується на розгляді банку як підприємства.

Підприємницький підхід визначає зміст діяльності банку як підприємства, що виробляє і продає на ринку свій власний продукт або надає послуги. Методологія цього підходу полягає у тому, що підприємницький аспект діяльності комерційного банку при формулюванні його сутнісних характеристик значно більшою мірою акцентує увагу на його функціонуванні саме як господарюючого суб'єкта [6, с. 14; 49, с. 426; 89, с. 304].

Такий німецький вчений як Бруно Бухвальд писав: „Під банком розуміють підприємство, яке займається грошовими, кредитними і тому подібними операціями” [14, с. 6]. Таким чином, суть банку розглядається як підприємство чи організація, що здійснює певний набір операцій, які на думку авторів аналізу, слід вважати банківськими. При цьому до складу такого роду операцій відносились, насамперед, прийом вкладів і видача кредитів. На це вказують і деякі сучасні дослідники, стверджуючи, що головною ознакою банківської діяльності вважається прийом депозитів і видача кредитів, як професійне заняття [83, с. 16]. Проте слід врахувати, що професійною діяльністю на ринку кредитних послуг займаються не лише банки, але й численні спеціалізовані кредитно-фінансові інститути.

Загалом підхід до визначення суті банку як установи, що здійснює певний набір операцій, залишається незмінною і в сучасних економічних дослідженнях. Так, Енциклопедія банківської справи визначає поняття „банк”, як особливу грошово-кредитну установу, економічну інституцію, яка діє на фінансовому ринку, акумулює тимчасово вільні грошові кошти і заощадження, надає кредити, здійснює грошові розрахунки, операції з векселями, іноземною валютою, золотом, коштовним камінням, випускає в обіг (емітує) гроші та цінні папери, надає різноманітні послуги фінансово-економічного характеру, виконує інші функції [4, с. 45].

Проте, вважаємо, що розгляд сутності комерційного банку як підприємства може бути суто умовним з урахуванням того, що таке визначення не спроможне відображати певні специфічні риси його діяльності. Особливо ті серед них, які характеризують діяльність комерційного банку саме у сфері обміну, а не виробництва як підприємств реального сектора економіки. Таку специфіку враховує інший підхід до визначення суті банку, що зосереджується на його посередницькій місії.

Фінансово-посередницький підхід визначає сутність комерційного банку як фінансового посередника на ринку грошових ресурсів. Комерційні банки в якості фінансових посередників забезпечують перерозподіл тимчасово вільних грошових ресурсів та спрямування їх до суб'єктів ринку з метою задоволення їхніх виробничих і споживчих потреб. Інакше кажучи, комерційні банки є посередниками між тими економічними агентами, які мають тимчасово вільні кошти, і тими, які їх потребують в даний момент часу.

Методологічна побудова даного підходу ґрунтується на розумінні загальноекономічного значення комерційних банків як суб'єктів ринку, що визначається їхніми можливостями виконувати передусім роль саме фінансових посередників, тобто залучати тимчасово вільні грошові кошти та спроможністю ефективно використовувати акумульовані ресурси для задоволення фінансових потреб як юридичних, так і фізичних осіб з метою забезпечення безперервності

індивідуальних кругооборотів капіталів, підвищення життєвого рівня і отримання додаткових доходів [22, с. 545; 22, с. 12; 35, с. 103].

В цілому, такий підхід певним чином значно звужує поле дослідження діяльності комерційного банку, а відтак його не можна, як і попередні, вважати оптимальним з точки зору обрання правильної методологічної бази для адекватного розуміння сутності банку.

На думку О.В. Дзюблюка банк визначається як інститут ринкової економіки, що виконує три основні операції: приймає депозити, надає кредити та здійснює розрахунки. Усі інші операції - валютні, касові, інвестиційні, трастові, консультаційні, факторингові, з цінними паперами, з дорогоцінними металами і тому подібні - здійснюються банком, виходячи із потреб тієї клієнтури, яку він обслуговує, тобто відповідно до обраного напряму обслуговування того чи іншого сегменту ринку фінансових послуг, а також з урахуванням вимог чинного законодавства та нормативних актів регулюючих органів щодо визначення мінімальних обов'язкових сфер банківської діяльності [27, с. 54].

Оцінюючи різні підходи до визначення сутності комерційного банку, можемо дійти висновку про необхідність застосування більш загального розуміння банківської діяльності, заснованого на єдиних базових характеристиках її змісту, виходячи із необхідності узагальнення окремих специфічних рис і формування впорядкованої системи поглядів на банки як суб'єкти ринку, що мають неабиякий вплив на економічне життя суспільства. Це означає, що методологія аналізу суті банку, заснована на методі наукової абстракції, потребує такого підходу, який би надав можливість не лише абстрагуватись від розгляду окремих видів і типів банків і детального переліку усіх здійснюваних ними операцій, але і зосередити увагу на загальноекономічній ролі комерційних банків як інститутів ринку, що визначає їх специфіку і такі сутнісні ознаки, котрі б надавали можливість чітко зрозуміти вплив діяльності комерційних банків на перебіг економічних процесів на макрорівні.

Узагальнені підходи до сутності банку як економічної категорії подано у табл. 1.1.

Таблиця 1.1.

**Узагальнені підходи до
сутності банку як економічної категорії**

Джерело	Суть банку як економічної категорії
Лексис В.	Банками називаємо всякого роду установи для здійснення банківських операцій, не залежно від того, чи виступають вони у формі приватних підприємств, ... товариств чи у якій-небудь іншій юридичній формі
Бухвальд Б.	Під банком розуміють підприємство, яке займається грошовими, кредитними і тому подібними операціями
Роуз П.	суть банку розглядається як підприємство чи організація, що здійснює певний набір операцій, які на думку авторів аналізу, слід вважати банківськими
В.С.Стельмах, М.І.Савлук, С.В.Мочерний	Розуміння сутності банківської діяльності є саме визначення конкретного переліку цих операцій
О. А. Кириченко, Е. И. Кузнецова, В. И. Тарасов	Визначають зміст діяльності банку як підприємства, що виробляє і продає на ринку свій власний продукт або надає послуги
Енциклопедія банківської справи	Визначає поняття „банк”, як особливу грошово-кредитну установу, економічну інституцію, яка діє на фінансовому ринку, акумулює тимчасово вільні грошові кошти і заощадження, надає кредити, здійснює грошові розрахунки, операції з векселями, іноземною валютою, золотом, коштовним камінням, випускає в обіг (емітує) гроші та цінні папери, надає різноманітні послуги фінансово-економічного характеру, виконує інші функції
М.З. Бор, Е.П. Жарковская	Розуміння загальноекономічного значення комерційних банків як суб'єктів ринку, що визначається їхніми можливостями виконувати передусім роль саме фінансових посередників, тобто залучати тимчасово вільні грошові кошти та спроможністю ефективно використовувати акумульовані ресурси для задоволення фінансових потреб як юридичних, так і фізичних осіб з метою забезпечення безперервності індивідуальних кругооборотів капіталів, підвищення життєвого рівня і отримання додаткових доходів
О.В. Дзюблюк	Банк визначається як інститут ринкової економіки, що виконує три основні операції: приймає депозити, надає кредити та здійснює розрахунки

На наш погляд, комерційний банк слід вважати не стільки підприємством чи установою, що здійснює певний набір операцій або забезпечує фінансове посередництво на ринку, скільки однією із інституційних основ ринку або ринковим інститутом.

Розгляд комерційних банків як інститутів лише підкреслює їх суспільно значиму макроекономічну роль, оскільки жодне інше підприємство, установа чи

організація, до якої би галузі чи сектора економіки воно не належало, має порівняно обмежений вплив на процес розширеного відтворення. У той же час комерційні банки, організовуючи кредитні відносини і впливаючи тим самим на динаміку маси грошей в обігу, мають досить дієвий вплив на забезпечення неперервності усього відтворювального процесу. Адже якщо вести мову про можливість здійснювати у сукупності три види операцій – приймати депозити, видавати кредити і здійснювати розрахунки – то саме їхнє поєднання як іманентна ознака банківської діяльності, як відомо, надає системі комерційних банків можливість збільшувати чи зменшувати грошову масу у процесі вторинної емісії внаслідок мультиплікаційного ефекту [13, с.235-236].

Отже безпосередній вплив на обсяг платіжних засобів у господарстві визначає ключову роль банківських установ саме як ринкових інститутів, оскільки їм належить провідне місце не лише в організації кредитних відносин але і у всьому механізмі ринкових зв'язків між економічними агентами.

Відсутність єдності поглядів на поняття, яке розглядається, зумовлена тим, що банк є складним системним утворенням з різноманітними характеристиками, кожна з яких, хоч і відображає окремі суттєві сторони його діяльності, не може бути повною.

Слід зазначити, що у зарубіжній економічній літературі, автори висловлюють неможливість дати чітке визначення, з якого було б видно, чим власне банк відрізняється від не банку. Наприклад, у книзі Дж. Долана і його співавторів зазначається: „В силу причин, що історично склалися у США, тільки комерційні банки надавали послуги як з відкриття поточних вкладів до запитання (чекових депозитів) (checkable deposits). так і з видачі короткострокових комерційних позик. Інші депозитні установи (позичково-ощадні асоціації, взаємно-ощадні банки і кредитні спілки), які зазвичай відомі під назвою ощадних установ (thrifts), не володіли правом надання послуг такого роду. Однак останнім часом ощадні установи отримали більш широкі можливості, в силу чого відмінності між банками і ощадними установами зменшились” [29, с. 70].

Також подана дефініція, що „комерційний банк – це банк, що надає широкий спектр фінансових послуг, особливо відкриття рахунків до запитання і надання позик і кредитів” [29, с. 366]. У роботі П. Роуза читаємо: „...багато фінансових інститутів, включаючи дилерів, які займаються цінними паперами, а також брокерські фірми і страхові компанії, намагаються у відношення послуг, що вони їх надають, якомога більше наблизитись до банків. У свою чергу банки у боротьбі з небанківськими конкурентами пропонують брокерські послуги в операціях з нерухомістю і цінними паперами, послуги із страхування, вкладають кошти у взаємні фонди і т.п.” [83, с. 2].

Як видно з наведених моментів у працях зарубіжних авторів також мають місце певні узагальнення щодо банківської діяльності, які визначають універсальність як домінуючу рису, що характеризує нинішній стан речей у банківській справі. Внаслідок цього формуються такі дефініції: „Банк - це фірма, що надає фінансові послуги, здійснює професійне управління грошовими ресурсами суспільства, а також виконує інші численні функції в економіці” [83, с. 5].

Із вищесказаного вбачається, що їх автори концентрують надмірну увагу на з'ясування спільних та відмінних рис між банками та небанківськими кредитно-фінансовими установами.

Слід відзначити, що нарівні із розглянутими визначеннями суті банку, в економічній літературі можна зустріти й інші підходи до цієї проблеми. Один із таких підходів протягом тривалого періоду часу домінував у роботах вітчизняних економістів. У найбільш загальному виді даний підхід виявлявся у поділі банків на „капіталістичні” і „соціалістичні”, що було зумовлено відповідним фундаментальним поділом політекономічної науки. Так у підручнику за редакцією Л. Н. Красавіної читаємо: „Банківська справа при капіталізмі являє собою специфічну форму підприємницької діяльності, пов'язану із залученням і розподілом позичкових капіталів. Банки отримують прибуток від своїх операцій. Вони є сферою застосування капіталу особливого типу підприємців – банкірів” [25, с. 69]. Зовсім інша точка зору міститься у підручнику „Гроші і кредит у

соціалістичному суспільстві”, автори якого зазначають: „Соціалістична держава, концентруючи у своїх руках основні засоби виробництва, виступає через органи управління і трудові колективи як господарюючий суб'єкт, який організовує і направляє виробничу і невиробничу діяльність у масштабах всієї країни. Банки у цих умовах являють собою економічні органи, що використовуються державою для виконання управлінських функцій” [26, с. 218].

Таким чином, в одному випадку банки розглядаються як суб'єкти підприємницької діяльності, пов'язані з рухом позичкових капіталів, а в іншому - як складова частина державного апарату управління, головною функцією якого є контроль і нагляд за діяльністю господарських організацій.

Інший напрям у роботах з дослідження суті банку стосується того питання, що слід вважати банком - підприємство, організацію чи установу. При цьому, якщо одні автори допускають розгляд банку як установу або організацію, заперечуючи його функціонування як підприємства, то інші дотримуються діаметрально протилежних позицій. Наприклад, на думку О. І. Лаврушина банк є таким же підприємством як і будь-яке інше (хоча і має свою специфіку), тобто являє собою „самостійно господарюючий суб'єкт, що володіє правами юридичної особи, виробляє і реалізовує продукт, надає послуги, діє на засадах госпрозрахунку” [8, с. 7]. Водночас трактування банку як установи чи організації на його погляд є неприйнятним. Інша група авторів вважає, що банк не можна іменувати підприємством, так як даним терміном прийнято називати основну ланку матеріального виробництва (заводи, фабрики, об'єднання та інші форми і види виробничих підприємств у промисловості, будівництві, сільському господарстві і т.д.) [2, с. 55].

Нормами чинного господарського законодавства України визначено, що підприємство – це самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особливих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, іншої господарської діяльності (ст 62 ГК України) [21, с.64.]. В той же час, банки визначаються, як

фінансові установи, функціями яких є залучення у вклади грошових коштів громадян і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах і на власний ризик, відкриття та ведення банківських рахунків громадян та юридичних осіб ч.2 ст 334 ГК України [79].

Законом України „Про банки та банківську діяльність” визначено, що банк – це юридична особа, яка має виключне право на підставі ліцензії Національного банку України здійснювати у сукупності такі операції: залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на його власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб.

З юридичної точки зору, на нашу думку, застосування стосовно банку одного з термінів – підприємство, організація чи установа – носить скоріше конкретизуючий характер, адже банки вступають в правові відносини саме як юридичні особи, що наділені цивільною правоздатністю і дієздатністю, можуть бути позивачем і відповідачем в суді (ст 80 ЦК України) [91]. Наявність у юридичної особи статусу банку передбачає встановлення законодавством ряду обмежень в її діяльності порівняно з іншими суб'єктами. Так, банкам забороняється діяльність у сфері матеріального виробництва, торгівлі (за винятком реалізації пам'ятних, ювілейних та інвестиційних монет) та страхування (за винятком виконання функцій страхового посередника), випускати акції на пред'явника, інвестувати кошти в підприємства, статутом яких передбачена повна відповідальність його власників та інше [92, с.56].

Доцільно зауважити, що є різні підходи до визначення поняття „банк” в романно-германській (континентальній) та англосаксонській системах права законодавства країни, що належать до першої системи, підтримують загальний підхід до визначення банківської установи, виводячи її дефініцію із сукупності здійснюваних нею функцій. Так, Законом про банки 1984 р. у Франції усім підприємствам, що займаються банківською діяльністю надано унікального статусу. Для цього використано родове поняття кредитної установи. Цією

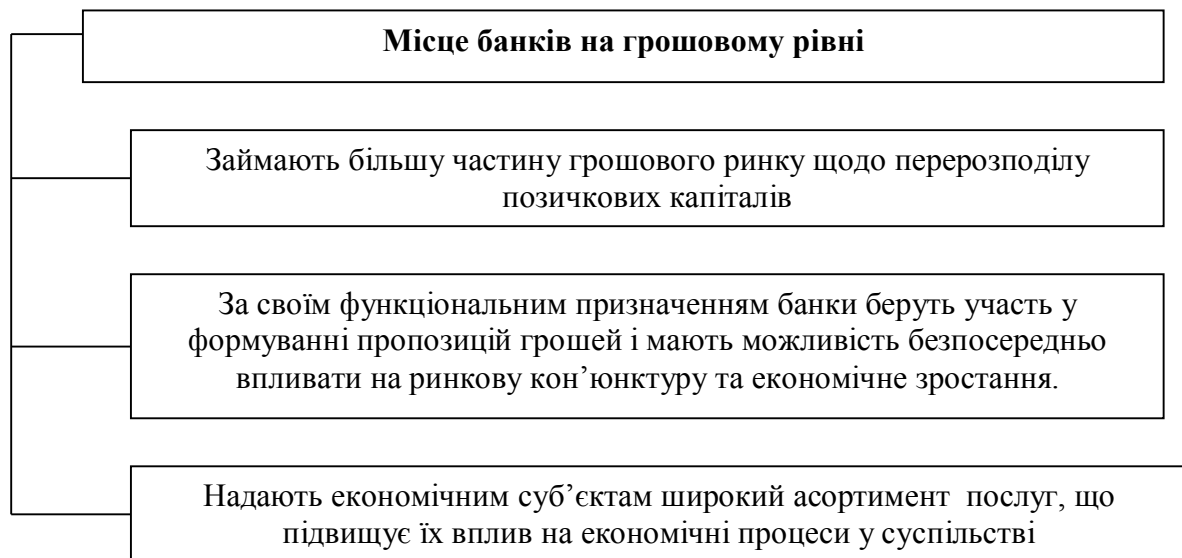
ознакою наділені „юридичні особи, що професійно і постійно здійснюють банківські операції” [5, с. 354].

У свою чергу у країнах з англосаксонською системою права основний акцент зміщено з поняття „банк” на регулювання банківської діяльності, тобто правил, які застосовуються в банківській практиці. Відповідно, актом про банківську діяльність від 1989 р. у Великобританії визначено кредитну установу, як організацію, яка залучає депозити та інші зворотні внески населення і надає від свого імені кредити. Акт встановив по відношенню кредитних організацій ряд вимог: наявність власного капіталу не нижче встановленого мінімуму, придатність директорів, ревізорів та менеджерів до виконання своїх функцій, ефективного здійснення своєї діяльності, підтримки власних активів та інших фінансових ресурсів на рівні, який відповідає характеру і об’єму операцій, що здійснюються, та їх меті, забезпечення інтересів вкладників, належна ліквідність, належне проведення бухгалтерського обліку [5, с. 357].

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що подібні розходження у характеристиці банківської діяльності значною мірою заплутують реальний стан речей і не сприяють утворенню єдиного об’єктивного підходу до розуміння суті банку.

Таким чином, комерційні банки можна визначити як ринкові інститути, що забезпечують організацію кредитних відносин і неперервність розширеного відтворення та через сукупність депозитних, кредитних і розрахункових операцій здатні впливати на обсяг платіжних засобів і динаміку грошової маси в економіці. У такому розумінні комерційні банки – це не просто суб’єкти ринку – одні із багатьох – а це специфічні ринкові інститути, здатні активно впливати на всю економіку. Отож, роль та місце банків в умовах розвитку ринкових відносин можна зобразити рисунком 1.2.

У країнах із розвинутою ринковою економікою сектор домашніх господарств слугує, як правило, постачальником капіталу для інших секторів. Сектор ділових підприємств в умовах нормальної економічної кон’юнктури відчуває дефіцит коштів.

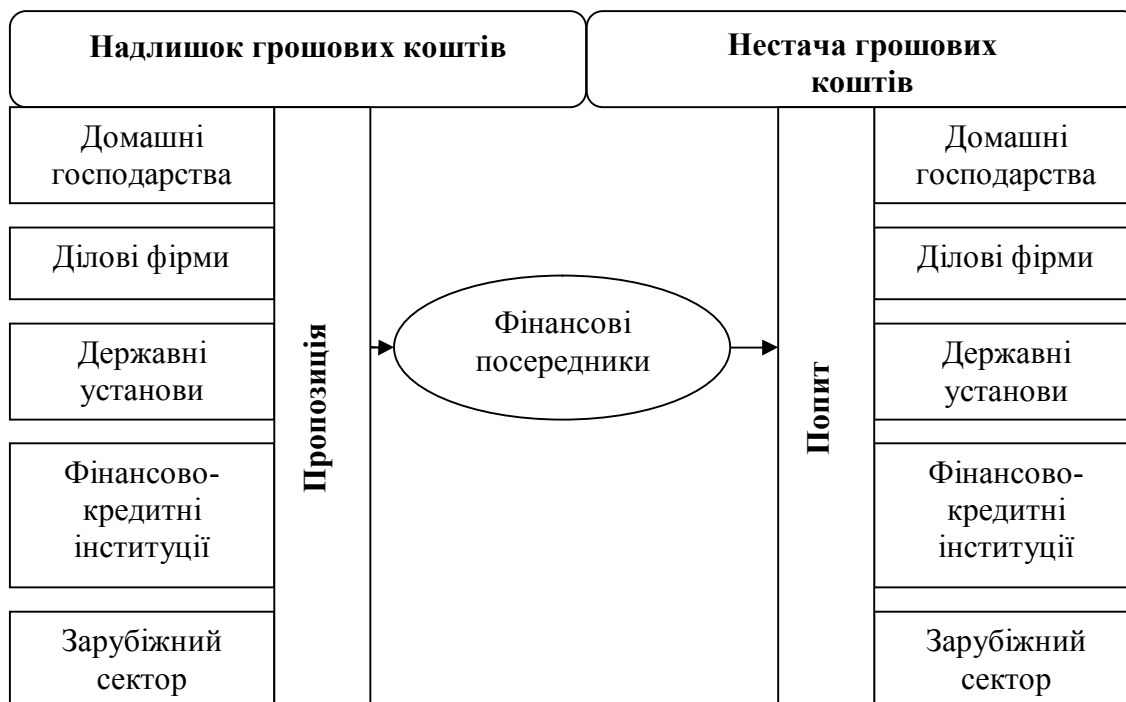
Рис. 1.2. Місце банків у ринковій економіці

Державний сектор звичайно дефіцитний, тому держава є позичальником на ринку позичкових капіталів. Зарубіжний сектор може мати як дефіцит, так і надлишок коштів залежно від стану платіжного балансу країни за поточними операціями.

Масштаби фінансового посередництва в сучасній економіці досить значні. Уявлення про це дає схема грошових потоків (рис. 1.3). У цій схемі господарство розділене на ряд секторів: домашні господарства, ділові підприємства, державні установи, фінансово-кредитні інституції, зарубіжний сектор.

Основні фактори взаємодії банків з суб'єктами ринку в процесі розширеного відтворення відображають такий рівень організації грошово-кредитних відносин, за якого діяльність кожного конкретного банку на відміну від підприємств небанківського типу (фінансових чи нефінансових) якоїсь певної галузі не може розцінюватись як відокремлене функціонування, пов'язане господарськими зв'язками лише з чітко окресленим колом контрагентів.

Банки в силу своєї специфіки займають особливе місце в економіці й, будучи тісно пов'язаними з усіма її ланками через механізм грошових відносин, виявляють величезний вплив на життєдіяльність суспільства загалом.

Рис. 1.3. Перерозподіл грошових коштів у ринковій економіці [46, с. 11]

Підсумовуючи вищевказане, слід підкреслити, що вихідним і визначальним моментом діяльності банків є подолання протиріччя, що виникає в економічній системі між надлишком грошових нагромаджень в одних її секторах та потребою у залученні додаткових грошових ресурсів для інвестування в інших. Механізм виникнення даного протиріччя відомий і детально описаний в економічній літературі. Йдеться, зокрема, про заощадження коштів у населення на придбання товарів тривалого користування, нагромадження у підприємств коштів амортизації і прибутку, з одного боку, і потреби в ресурсах на розширення виробничої діяльності - нарощування статусних фондів, придбання нового обладнання, будівництво, з іншого. Зазначимо лише, що у ринковій економіці, як правило, підприємства й держава витрачають більше, ніж заощаджують, а у населення (домогосподарств) має місце протилежна ситуація. Це, однак, не виключає можливості формування оберненого співвідношення в окремих секторах економіки у той чи інший період.

1.2. Банківські продукти та їх диверсифікація

Для виявлення сутності банківського продукту, на наш погляд, необхідно зосередити увагу на особливості банківських продуктів порівняно з іншими продуктами матеріальної сфери виробництва.

До них слід віднести наступні:

- ✓ банківські продукти не набувають безпосереднього матеріального втілення у традиційному розумінні (продукція промисловості, сільського господарства);

- ✓ відносини з банком мають переважно довгостроковий характер (закриття рахунків, надання кредитів);

- ✓ нерозривність процесу виготовлення та використання банківського продукту;

- ✓ оперування з грошима у різних формах — готівкові, безготівкові гроші.

У зв'язку з тим, що банки є суб'єктами підприємництва, поняття їх продуктів, з одного боку, має відповідати загально визнаним поняттям товарів і послуг, а з іншого — враховувати особливості банківської діяльності. Складна специфіка банківських продуктів не дала можливості донині розкрити їх економічну природу, дати науково достовірну класифікацію їх, зокрема розмежувати поняття банківської операції та банківської послуги, які здебільшого ототожнюються. У західній літературі панує розширений підхід до трактування банківських послуг, коли під ними розуміють будь-який вид діяльності банку. Банківська операція як самостійне поняття, що характеризує діяльність банку, губиться в широкому колі послуг, яке охоплює всі сторони діяльності банку як фінансового посередника.

Банківські послуги за економічним змістом і за місцем у фінансовому механізмі банку істотно відрізняються від банківських операцій. Основні критерії відмінності цих понять наведено в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2.

Основні відмінності банківських операцій від послуг [12, с. 77]

Критерій	Характеристика операцій	Характеристика послуг
1. Формування та використання ресурсів	Активні операції пов'язані з використанням ресурсів банку, пасивні операції — з формуванням	Послуги безпосередньо не пов'язані з формуванням та використанням ресурсів
2. Збільшення вимог та зобов'язань банку	Активні операції, як правило, збільшують вимоги, а пасивні — зобов'язання банку щодо третіх осіб	Послуги, як правило, не збільшують ні вимоги, ні зобов'язання банку
3. Ризик втрати активів банку	При проведенні операцій банк несе ризик втрати активів та неотримання запланованих доходів від проведення цієї операції. Активним операціям притаманний кредитний, процентний, валютний, портфельний, правовий, операційний ризик	Ризик не притаманний. Найбільш небезпечний операційний ризик (помилки при наданні послуг)
4. Використання основних засобів	Рівень використання основних засобів, як правило, незначний. Переважно — це комп'ютери та засоби зв'язку	Значна кількість послуг передбачає використання спеціальних, часто дорогих, основних засобів (інкасація — броньовані автомобілі, зберігання цінностей — сейфи та система охорони)
5. Формування резервів	Операції потребують формування резервів	Не передбачають формування резервів
6. Вивчення контрагента і зовнішнього середовища	Активні операції обов'язково передбачають вивчення контрагента та/або ринку	Не має принципового значення
7. Відношення до ВВП	Доходи від операцій відносять до проміжного споживання і лише частково включають у ВВП	Доходи від послуг відносять до кінцевого споживання і включають у ВВП
8. Ступінь самостійності	Операція є самостійним банківським продуктом. Її проведення не зумовлює обов'язкового надання банківських послуг	Є група послуг, пов'язана з проведенням банківських операцій

На нашу думку, розкриття сутності комерційного банку лише через її зв'язок з діяльністю на макрорівні, абстрагуючись від окремо узятих послуг, що надаються конкретним банком для конкретного клієнта, є помилковим. Кожен комерційний банк задовольняє запити конкретних клієнтів у конкретних послугах і тільки так виконує свої макроекономічні функції. З точки зору макрорівня, банківська система забезпечує економіку всім спектром банківських послуг, чого

не робить кожен окремий комерційний банк. Але для конкретних споживачів важливі не загальні, а конкретні послуги конкретного банку.

Розкриваючи сутність комерційного банку, ми будемо мати на увазі, що він з одного боку є частиною банківської системи, яка забезпечує економіку необхідними грошовими коштами, здійснює їх переміщення та перерозподіл між окремими суб'єктами економіки, а з іншого боку – сам виступає суб'єктом господарювання, має свої продукти та споживачів цих продуктів.

“Банк – це торгове підприємство. Філософія банку – це філософія виробництва продуктів заради їхнього продажу, філософія розвитку торгових мотивів його діяльності. Банк, що обслуговує господарство і населення – це комерційне підприємство. Комерція в банківській сфері базується на визначених принципах. Головний з них – принцип прибуткового господарювання, досягнення можливо більшого прибутку” [10, с. 16-17].

Звичайно, не можна порівнювати банк та його послуги з промисловим підприємством, але існує певна схожість у технології. Тут і далі ми прирівнюємо поняття “продукт” та “послуга” банку, базуючись на тому, що незалежно від використаного терміна, мова йде про споживчу вартість як результат суспільно необхідної діяльності банку, що задовольняє потреби конкретних суб'єктів економіки. виробництва і реалізації кінцевого продукту. Вона полягає у системному характері підприємств різних сфер матеріального і нематеріального виробництва, наявності у них окремих структурних підрозділів, що мають свій продукт певної собівартості та ціни, свої доходи та витрати. При цьому, незважаючи на відносну самостійність у виробництві і реалізації певного продукту, ці підрозділи не стають самостійними підприємствами, а функціонують у рамках об'єднуючої їх структури [55, с. 226].

Сучасний комерційний банк є типовим виробником послуг нематеріальної сфери виробництва, який задовольняє потреби розширеного відтворення, коли забезпечує конкретні підприємства, що беруть участь у ньому, коштами та можливістю здійснення платежів. При цьому комерційний банк сприяє розвитку матеріального та нематеріального виробництва, росту економіки у цілому.

Але останнім часом запити клієнтів банку, а як наслідок і його діяльність, пов'язані не тільки зі сферою реального виробництва. Все частіше діяльність банку, орієнтуючись у тому числі на трастове обслуговування своїх клієнтів, відривається від реального виробництва та спрямовується суто у сферу обігу, представлену у першу чергу фондовим та валютним ринками.

Традиційно продуктові лінійки банків для своїх клієнтів складаються з продуктів, класифікованих за формою надання та отримання фінансування: кредиту (одноразова позичка), кредитної лінії з лімітом видачі (невідновлювана), кредитної лінії з лімітом заборгованості (відновлювальна), овердрафту.

З розвитком конкуренції і диверсифікацією фінансових послуг банків стали також з'являтися спеціалізовані продукти «на придбання нерухомості», «на придбання автотранспорту» та ін, які дозволяли позичальникам використовувати якісь преференції (заставу майна без додаткового забезпечення, пільгові процентні ставки тощо).

Банківський бізнес під час реформування та розвитку використовує диверсифікацію як інструмент забезпечення конкурентних переваг. В умовах фінансової кризи диверсифікація може вважатись інструментом забезпечення визначеного рівня фінансової стійкості, а також інструментом боротьби за обмежені ресурси, нові ринки та лідируючі позиції у світовій економіці. Процес диверсифікації відображає трансформації в банківській системі та діяльності банків, що пов'язані зі зміною інституціональної структури, поширенням присутності іноземних банків на національному ринку, зміною структури активів і пасивів, розширенням спектру банківських продуктів і послуг тощо, мета якого зменшення ризиків. Тому дослідження диверсифікації є актуальним з теоретичної та практичної точок зору.

На сьогодні сформована теоретико-методологічна база, яка створює передумови для всебічного аналізу диверсифікації банківської діяльності. Тракткування поняття «диверсифікація» достатньо широке. Так, у довіднику фінансових і економічних термінів зазначено: «Диверсифікація (diversification) – стратегічна орієнтація на різноманітність і різнобічний розвиток діяльності;

одночасний розвиток багатьох, не пов'язаних один з одним видів діяльності; збільшення кількості видів і найменувань продукції та послуг; розподіл ресурсів між різними активами з метою зниження ризиків; проникнення компанії в інші галузі» [87].

Організаційні та функціональні зміни в банках проходять під впливом двох основних внутрішніх процесів: універсалізація-диверсифікація та дезінтеграція-спеціалізація банківської діяльності. В результаті універсалізації-диверсифікації формується модель спеціалізованого банку універсального типу, який об'єднує поточну і комерційну банківську діяльність з інвестиційним банківським бізнесом.

Спеціалізація ґрунтується на «дезінтеграції» функцій банків і поглибленні під впливом наступних чинників: оформленні боргових зобов'язань у вигляді цінних паперів (сек'юритизація); дерегламентації фінансово-кредитної сфери; індустріалізації банківського сектора.

Спеціалізація банку проходить за основними сферами діяльності: роздрібний банківський бізнес (універсальні фінансові послуги); управління активами приватних клієнтів; інвестиційний бізнес; корпоративний банківський бізнес. Спеціалізація залежить від того, в якому з цих напрямів банк демонструє конкурентну перевагу. В зв'язку з цим банк обирає одну або поєднує декілька управлінських стратегій – поглиблення спеціалізації; кооперацію з частковим або повним відособленням не основних сфер діяльності банку; передачу в управління або «добровільне» поглинання, яке надає якісно нові можливості внаслідок відмови від неприбуткових напрямів діяльності, нових фінансових і управлінських технологій, інвестицій, а також нового статусу.

Найбільш диверсифіковану бізнес-модель у світі має фінансова корпорація Citigroup (США), яка побудована на принципі диверсифікації клієнтів, відповідно до якого здійснюється диверсифікація другого порядку – продуктової лінійки. Citigroup постійно розширює власну присутність на міжнародному ринку, диверсифікуючи джерела росту бізнесу [30].

Положення банку на фінансовому ринку поряд з іншими факторами визначається якістю і диверсифікацією клієнтської бази, а також наявністю, розгалуженістю та географічною диверсифікацією філіальної мережі.

Основні напрями диверсифікації банківської діяльності зображено на рис. 1.4.

Рис. 1.4. Напрями диверсифікації банківської діяльності

Фінансова стійкість банку залежить від ефективності системи управління, що забезпечує підтримку необхідного рівня значень фінансових показників, до яких включені капіталізація і управління капіталом, ліквідність, якість і диверсифікація активів, диверсифікація пасивів. Рівень ліквідності безпосередньо залежить від організації процесу управління активами та пасивами, що визначає якість і міру диверсифікації прибуткових активів і ресурсної бази. Стан прибуткових активів багато в чому залежить від кредитно-інвестиційної політики банку і є показником якості управління кредитним ризиком.

Зокрема, диверсифікація є аксіомою при формуванні кредитного портфелю, яка передбачає розміщення кредитів серед широкого кола позичальників,

враховуючи сферу діяльності та/або їх географічне розташування, з метою хеджування кредитного ризику.

Банки з достатньою диверсифікацією кредитного портфеля менш чутливі до фінансового стану окремих позичальників, ринків/галузей економіки. Але деякі дослідження ставлять під сумнів цю сталу думку. Група економістів Лондонської бізнес школи, інституту технологій Нью-Джерсі та бізнес-школи Штерна при Нью-Йоркському університеті дослідили безпосередньо вплив диверсифікації кредитів по галузевому, секторальному та географічному ознакам на характеристики ризику і доходу (база дослідження – 105 італійських банків). Найбільш шкідливим типом диверсифікації кредитування виявилася галузева диверсифікація для банків з помірним і високим профілем ризику та привела до зменшення показників результативності банків. Диверсифікація по секторах погіршила результативність банків з високим профілем ризику, для банків з помірним профілем ризику разом зі збільшенням дохідності зростає і ризик. Географічна диверсифікація у банках з помірним ризиком позначилася позитивно, а для банків з високим профілем ризику – зниження ризику зменшує і дохідність. Найменшу користь диверсифікація принесла банкам з високим профілем ризику, для яких вона посилено рекомендується або навіть є обов'язковою [28].

У процесі аналізу якості пасивів банку враховується співвідношення власних і залучених ресурсів, диверсифікація залучених пасивів у розрізі окремих кредиторів і/або джерел. Ефективність роботи банку безпосередньо впливає на стійкість і перспективи подальшого розвитку банку. Диверсифікація джерел доходів, доля комісійних у загальному обсязі доходів, а також рівень окремих складових доходів і витрат впливають на фінансові результати. Таким чином, в системі показників оцінки фінансового стану банку диверсифікація активів визначає достатність капіталу, диверсифікація пасивів – ліквідність, інші показники диверсифікації – ділову активність і дохідність.

Диверсифікація банківської діяльності – це комплекс заходів, які проводяться за двома напрямками: розширення спектру банківських продуктів і послуг, вихід на нові ринки, робота з новими групами клієнтів через нові

технології; проникнення в інші види бізнесу, що виходять за межі банківського. Новими нішами і точками зростання банківського бізнесу є: кредитування малого та середнього бізнесу; роздрібний бізнес у сфері іпотеки й автокредитування; не кредитні послуги – платіжні сервіси, дистанційні сервіси, синдиковане кредитування, торгове фінансування, private-banking, агентські продажі послуг інших фінансових компаній (страхових, управлінських компаній та ін.), угоди на строкових ринках тощо. Не всі з означених сегментів на даний час банки відносяться до пріоритетних, проте вони, безумовно, мають потенціал зростання.

Більшість банківських продуктів існують на ринку вже досі давно, принципово нові продукти на сьогодні відсутні. В докризовий період банки активно пропонували інноваційні для національних ринків продукти з метою набуття лідерських позицій і конкурентних переваг. Їх життєвий цикл продовжувався за рахунок модифікації та розвитку технологій масового продажу. На сьогодні банківський бізнес перебуває в стадії переосмислення наявних продуктів та їх ефективності. Тому, на нашу думку, диверсифікацію банківських продуктів слід розглядати як процес, пов'язаний з розширенням різноманітності банківських продуктів і широкою диференціацією їх якісних характеристик. Відповідно до цього новими продуктами можна вважати структуровані продукти. Наприклад, індексований депозит, інвестиційний депозит (або гібридний, з можливістю отримання річних відсотків за депозитом і додатковим доходом від інвестицій в інструменти фондового ринку – акції та облігації), депозитна картка, банківські метали, інноваційний лізинг [69, с. 85].

У період кризи знизилася частка процентних доходів за кредитами, оскільки кредитування було згорнуте, кредитні портфелі почали скорочуватися. Попри з волатильністю процентних доходів, що залишаються основним джерелом прибутку, комісійні доходи зростають стабільніше. Це обумовило необхідність розвитку комісійних продуктів. На даний час співвідношення процентний/комісійний дохід становить 80/20, на перспективу банки вбачають зміну співвідношення доходів 60/40.

До комісійних операцій відносяться: розрахунково-касові операції, трастові операції (довірче управління окремими цінними паперами та їх портфелями, платіжні функції, що пов'язані з обслуговуванням цінних паперів, управління активами пенсійних та інвестиційних фондів, ін.), операції з іноземною валютою (акредитиви, дорожні чеки іноземних банків, міжнародні розрахунки та ін.), інформаційні послуги. Так, наприклад, на вітчизняному ринку банки, зокрема з іноземним капіталом, вже розпочали продавати пайові інвестиційні фонди, які, враховуючи їх високу дохідність, можуть стати альтернативою депозитам у банках і кредитних спілках.

Крос-продажі, перехресні продажі, комбінований продукт, комісійні продажі – все це активно використовується в співпраці на рівні брендів. Взаємодія у формі спільної стратегії з використанням комунікаційних каналів для розвитку ринкової ніші задля високої ефективності та отримання прибутку має назву ко-брендінгу. Ко-брендінг можна вважати драйвером зростання ринку банківських послуг, головною метою якого є отримання прибутку за рахунок розширення клієнтської бази та підвищення активності продажу і використання банківських продуктів. За рахунок ко-брендінгу зазнали розвитку іпотечне кредитування, споживче кредитування, автокредитування, лізинг, факторинг і форфейтинг, карткові продукти, мобільний банкінг тощо. Перетин клієнтських баз учасників ко-брендінгу дозволяє проводити її сегментацію на рівні продуктів, що підвищує ефективність взаємної співпраці через точне налаштування продуктової пропозиції з урахуванням переваг і можливостей клієнта. Крім того відкривається можливість нововведень у власних продуктових пропозиціях для інших сегментів ринку фінансових послуг [69, с. 86].

Найбільш показовим є ко-брендінг банків і страхових компаній, які використовують його як інструмент підвищення операційної ефективності. Мотивацією участі банків у страхуванні є отримання додаткового комісійного доходу в умовах скорочення кредитних портфелів і падіння відсоткової ставки, утримання постійних клієнтів, нарощування кредитних ресурсів за рахунок залучення резервів страхових компаній, використання таких активів як клієнтська

база та точки продаж, диверсифікація діяльності та розширення продуктового ряду з використанням новітніх інформаційних технологій. В залежності від рівня інтеграції, формою банківської технології продаж може бути: агентська угода (незалежні продукти), кооперація (спільні продукти та бази даних), фінансовий супермаркет (об'єднані бізнес-процеси).

На сьогодні вже можна достатньо навести прикладів вдалої взаємодії банків і страхових компаній, зокрема щодо класичних послуг (страхування життя, пенсійне страхування, медичне страхування та ін.), а також включення страхування повернення кредитів до комплексу методів управління кредитним ризиком, страховки в карткові продукти. Підтвердженням поширення взаємодії вітчизняних банків і страхових компаній є прийняття в квітні 2011 року Правил співробітництва банків та страховиків, пов'язаного з кредитуванням [75].

Іншим напрямом взаємодії є страхування майнових та інших інтересів банку, зокрема шляхом комплексного банківського страхування (Banker's Blanket Bond, BBB), що достатньо поширене в міжнародній практиці ризик-менеджменту розвинутих країн світу, але для інших є новацією. Ця програма включає страховку, що захищає активи банку від нелояльних дій персоналу, покриває ризики, пов'язані з комп'ютерною системою банку (Computer Crime Policy), дозволяє компенсувати витрати у розмірі суми позову проти директора та витрати по відхиленню позову (Directors & Officers Liability). Впровадження програми на вітчизняному ринку здебільшого здійснюють банки з іноземним капіталом [44]. Таким чином, при наявності деяких недоліків і стримуючих факторів банківського страхування безперечним є факт міцного потенціалу в даному сегменті послуг.

Традиційно ІТ більш розвинуті в банках ніж в інших сегментах ринку, але вони також й більш закриті та не орієнтовані на зміни. Проте диверсифікація організаційної структури, ко-брендінгові процеси потребують відкритої роботи на рівні ІТ-платформ та ІТ-стратегій для зниження ризиків і підвищення ефективності.

Драйверами розвитку ІТ є засоби обчислювальної техніки, а, останнім часом, також і засоби комунікацій. Диверсифікація банківського бізнесу

обумовлена зростаючим попитом. Банки вимушені диверсифікувати свої продукти та послуги, щоб повною мірою задовольняти потреби клієнтів. Прикладом цього є роздрібний банківський бізнес, який орієнтований на масового клієнта та вимагає модернізації IT-платформи, скорочення витрат, оптимізації бізнес-процесів. Тобто банкам необхідно пропонувати клієнтам прості для сприйняття, зручні, надійні та швидкі інструменти.

Таким інструментом, безумовно, є інтернет-банкінг. Його подальше поширення обумовлено не тільки перевагами та зручностями для клієнтів, а також необхідністю скорочення витрат, оптимізації процесів, перерозподілу певного навантаження з офісів, call-центру на канал дистанційного обслуговування. Інтернет-банкінг має нереалізований потенціал ко-брендінгових програм в рамках співпраці з іншими фінансовими та не фінансовими організаціями. Зараз мають місце тільки перші спроби розрахунків по страхуванню, продажу страхових продуктів через інтернет-банкінг.

Згідно глобального дослідження програм лояльності на першому місці за активністю використання ко-брендінгових продуктів стоять пластикові картки, які використовуються для розрахунків і сегментації клієнтських баз. Подальша перспектива – спільне використання смарт-карт. Для ко-брендінгу та інших специфічних продуктів для банків пропонується новий продукт страхування скиммінгу – страхування ризиків власників пластикових карт від несанкціонованого доступу до їх рахунку з використанням карт і банкомату.

Останньою новацією карткових технологій є безконтактні електронні платежі за технологією PayPass від MasterCard. Для її прийняття та поширення на національних ринках потрібні банки-новатори як емітенти та еквайери, а також час та інвестиції.

Іншою технологією є NFC (Near Field Communication) – технологія безпроводного високочастотного зв'язку малого радіусу дії, яка дає можливість обміну даними між мобільними телефонами, смарт-картками, платіжними терміналами, системами контролю доступу тощо. Провідні зарубіжні банки вже приступили до тестування цієї технології, перехід планують на 2012-2015 роки.

Дослідження MasterCard мобільних і безконтактних платежів в країнах Європи підтвердило, що використання нових технологій платежів перебуває в стадії зростання [94].

Вихід на ринок планшетних комп'ютерів поставив завдання щодо можливості перенесення на них деяких функціоналів корпоративної системи, враховуючи постійне зростання кількості операцій в режимі он-лайн і швидкості операцій зовнішніх і внутрішніх бізнес-процесів. Планшетні комп'ютери в контурі корпоративної системи як front-end'и безпосередньо можуть бути налаштовані для взаємодії між співробітниками та контрагентами в межах диверсифікованої структури.

На даний час формування, розвиток і підтримка взаємовідносин з клієнтами реалізуються за допомогою CRM-систем (Customer Relationship Management), які гнучко дозволяють інтегрувати їх дані в єдиний інформаційний простір. Наступний крок – об'єднання всіх інновацій, що орієнтовані на клієнтів не тільки в єдиний інформаційний простір, а в єдиний бізнес-процес на основі систем нового покоління, до яких відносяться BPM-системи (Business process management) та QlikView-системи бізнес-аналітики.

1.3. Функції комерційного банку: їх зв'язок продуктовим рядом та організаційною структурою

Розгляд комерційних банків як інституційної основи організації кредитних відносин може активно спиратися на аналіз здійснюваних ними функцій. В цілому, якщо абстрагуватися від другорядних видів банківської діяльності, які не є її визначальними сутнісними ознаками, а тому не можуть бути віднесені саме до функцій і являють собою окремі банківські операції, то можна виділити такі три основні функції комерційних банків, які найбільш часто відзначаються як вітчизняними, так і зарубіжними авторами в економічній літературі. По-перше, це посередництво у кредитуванні, тобто мобілізація тимчасово вільних грошових коштів і надання їх у користування на умовах повернення і платності.

Окремим варіантом цієї функції є розбиття її на дві окремі: щодо акумуляції тимчасово вільних коштів і надання їх у кредит. По-друге, це посередництво у здійсненні розрахунків в економіці шляхом переказу коштів по рахунках суб'єктів ринку, відкритих у банківських установах. І нарешті, по-третє, це випуск кредитних засобів обігу, що визначається можливістю створення у безготівковому платіжному обороті додаткових грошових коштів внаслідок мультиплікативного розширення банківських депозитів на основі проведення кредитних і розрахункових операцій [13, с.235-236].

Загалом позитивно оцінюючи існуючі підходи до визначення указаних функцій, ми водночас не можемо погодитися із трактуванням функції комерційного банку як фінансового посередника на ринку чи навіть функції посередництва у кредиті. Такий підхід вказує радше на пасивну роль банків і є співзвучним із концепцією натуралістичної теорії кредиту, яка була обґрунтована ще у працях А. Сміта і Д. Рікардо і в якій банки розглядаються у якості скромних посередників у передачі коштів, оскільки кредит відіграє виключно пасивну **роль** [25, с. 278]. Нівелювання при такому підході активної, визначальної ролі кредиту і банків в економічній системі є власне однією із ознак посередницької парадигми як теорії банківської діяльності, що лежить в основі формування комплексу уявлень про банк саме як про посередника, а не активного учасника чи ініціатора тих чи інших господарських заходів на фінансовому ринку.

Таке уявлення слід, на наш погляд, вважати якщо і не зовсім хибним, то принаймні недостатньо адекватним існуючим економічним реаліям. Воно призводить до пониження ролі комерційних банків в економіці і невиправданого звуження їх функцій як таких ринкових інститутів, що є рушіями економічного прогресу і соціального розвитку. Насправді більш прийнятно, на нашу думку, розглядати роль комерційних банків як головних організаторів кредитних відносин в економіці і як їх інституційну основу.

Виходячи з того, що функції категорії повинні розкривати та характеризувати її сутність, первинним повинно виступати саме визначення сутності комерційного банку.

Сутність комерційного банку, на наш погляд, можна було б визначити так: комерційний банк – це цілісне підприємство, що складається з ряду функціонуючих відносно автономно один від одного підрозділів, що забезпечує виконання властивих лише йому макроекономічних та мікроекономічних функцій.

Виходячи з наведеного визначення, функції комерційного банку слід поділяти на макроекономічні та мікроекономічні (рис.1.5).

Рис. 1.5. Основна характеристика функцій кредиту

Макроекономічні функції комерційного банку є загальновідомими та визначаються макроекономічними завданнями банківської системи, складовою якої є кожен комерційний банк. Завдяки наявності великого обсягу ресурсів різної терміновості банк має можливість змінювати терміни і розміри руху ресурсів від одних галузей економіки в інші. Таким чином реалізується перша макроекономічна функція – перерозподіл грошових коштів в економіці.

Під перерозподілом мається на увазі досить широке поняття. Вкладнику байдуже, яким чином банк розпорядиться його коштами. Для нього важливо наприкінці обговореного терміну одержати внесену суму з відсотками.

Комерційний банк зі своєї сторони приймає рішення надати комерційний кредит, придбати цінні папери, розмістити гроші на міжбанківському ринку, або купити валюту в розрахунку на підвищення курсу.

Таким чином, функція перерозподілу грошових потоків визначає два основні види послуг: послуги для вкладників – різноманітні за умовами види внесків та послуги для позичальників – різноманітні види кредитів, у тому числі ті, що надаються шляхом купівлі цінних паперів.

У формулювання “перерозподіл коштів” фактично включені усі види діяльності, здійснюваної комерційним банком, крім забезпечення розрахунків в економіці. Цей вид банківського обслуговування дійсно настільки специфічний стосовно діяльності всіх інших суб’єктів економіки, що повинен бути виділений в окрему макроекономічну функцію. Поняття організації системи розрахунків досить багатогранне. Сюди входять і безготівкові розрахунки, і касове обслуговування, і здійснення валютних переказів (яким, як правило, передують купівлі валюти).

Відкривши на своєму балансі рахунки двох категорій своїх клієнтів (вкладників та позичальників), банк може організувати розрахунки як всередині кожної з цих категорій клієнтів, так і між ними шляхом записів за цими рахунками. При цьому різноманіття форм розрахунків весь час поширюється залежно від вимог клієнтів банку. Ці операції визначають основну частку комісійних доходів банку. Крім основних комісійних доходів, існують і додаткові, пов’язані з реалізацією клієнтам додаткових послуг, перелік яких зростає кожного року.

Комерційний банк, як і будь-яке підприємство, що працює на комерційній основі, виконує і мікроекономічні функції, які полягають у створенні умов для власного розвитку та удосконалення бізнесу, задоволенні запитів своїх акціонерів у частині одержання дивідендів, створенні умов для нормальної життєдіяльності співробітників.

Виконання мікроекономічної функції здійснюється через специфічну комерційну діяльність на валютному, фондовому та ресурсному ринках.

Комерційний банк може виступати на валютних та фондових біржах як самостійна дійова особа, укладати угоди та отримувати прибутки на різницях у курсах валют та цінних паперів, на різноманітних похідних банківських продуктах, на спекулятивних операціях. Діяльність та продукти банку на ринку цінних паперів пов'язані з тим, що у сучасних ринкових умовах фіктивний капітал набуває самостійної динаміки, яка не залежить від реального капіталу. “Як правило, знецінення або збільшення вартості цих паперів не пов'язане з рухом вартості дійсного капіталу, який вони представляють. Тому багатство держави внаслідок такого знецінення або збільшення вартості у цілому залишається на тому ж рівні, яким воно було до початку даного процесу” [33, с. 10].

Природа збільшення або зменшення ринкової вартості цінних паперів остаточно не визначена, проте саме ці коливання дозволяють банку пропонувати специфічні продукти, що дозволяють значно підвищувати ефективність використання коштів. Одним із таких продуктів банку на фондовому ринку є опціон.

Природа виникнення різних продуктів суто у сфері обігу ще недостатньо з'ясована, але зрозуміло те, що здійснюючи на фондовому та валютному ринках різноманітні спекулятивні операції від свого імені, або за дорученням клієнтів, банк діє як специфічне комерційне підприємство, націлене на продаж специфічних послуг та одержання прибутку. У [39, с. 30] відзначається, що відомі фінансові інструменти доповнюються дериватами, що відкриває широкі можливості для спекуляцій на зміні курсів валют, акцій і інших фінансових активів. Обсяг операцій з дериватами росте з прискоренням. Згідно з оцінкою Генеральної рахункової палати США, з 1986 по 1993 р. він зріс більш ніж в 15 разів і склав до кінця цього періоду 12 трлн. дол. за рік.

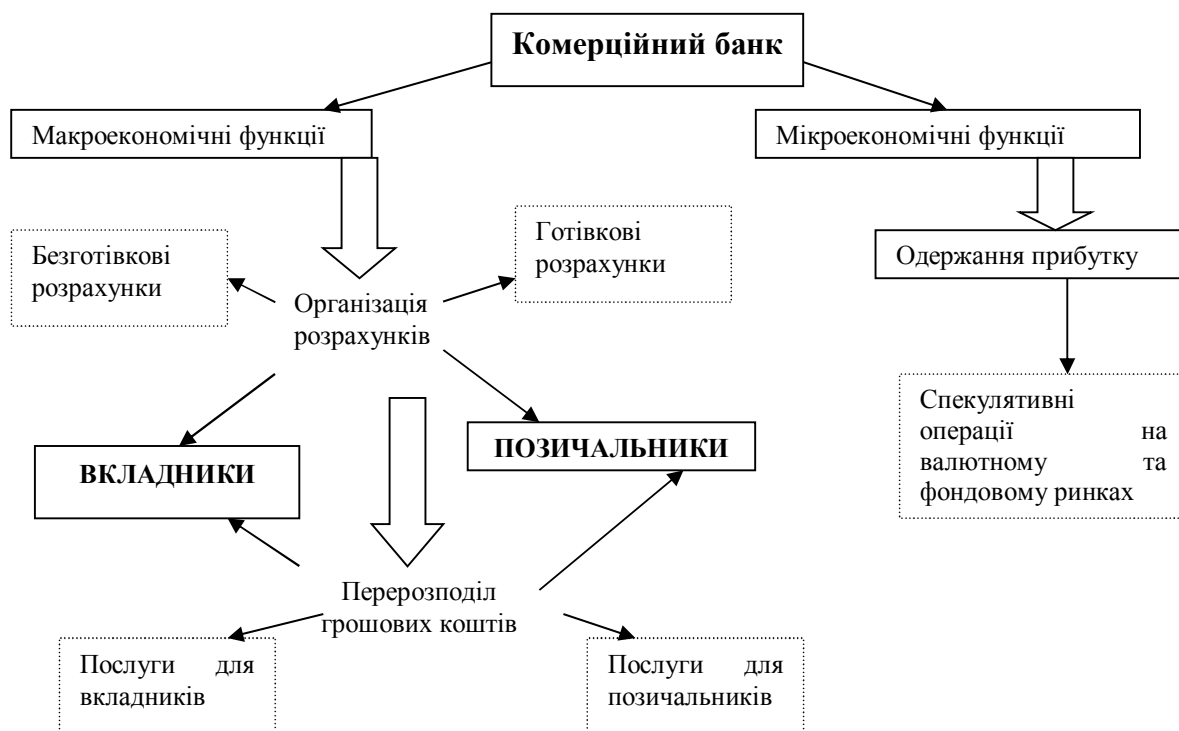
Ще одним напрямком діяльності сучасного комерційного банку, при якому він отримує дохід, не витрачаючи ані власних, а ні позичених ресурсів, є гарантійна діяльність. В.М. Усоскін відзначає: “У багатьох випадках банк діє як

агент, брокер, не витрачаючи власних коштів, а продаючи свою репутацію, ім'я, надаючи гарантію та страховку від ризику” [90, с. 287].

Все це дозволяє говорити, що обслуговуючи процес розширеного відтворення, забезпечуючи конкретні підприємства, що беруть у ньому участь, коштами і можливістю здійснення платежів, банк сприяє розвитку економіки, чим виконує макроекономічну функцію.

Здійснюючи різноманітні спекулятивні операції від свого імені, або за дорученням клієнтів, банк діє як комерційне підприємство, націлене на одержання прибутку і виконує свою мікроекономічну функцію.

Реалізація функцій комерційного банку представлена на рис. 1.5.

Рис. 1.5. Макро- та мікроекономічні функції комерційного банку

[55, с. 227]

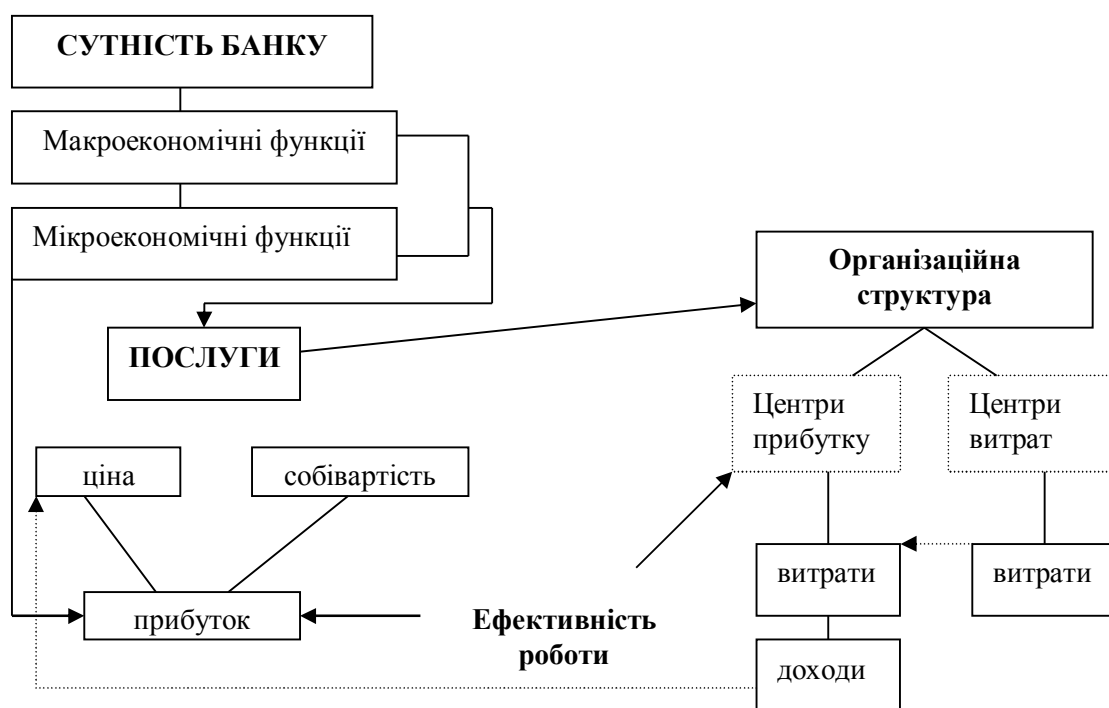
Говорячи про цілісність банку, слід зазначити, що усередині банку існують підрозділи, орієнтовані на реалізацію окремих послуг і які працюють відносно

автономно один від одного. Однак від цього вони не стають самостійними банками і можуть функціонувати тільки усередині єдиного цілісного організму, яким виступає комерційний банк.

Для повноцінного виконання своїх функцій банку важливо визначити набір функціональних підрозділів і закріпити за ними окремі напрямки роботи, статті доходів і витрат, що відносяться на їх діяльність, склад і функції штабних підрозділів, порядок віднесення їх витрат на собівартість банківських продуктів.

Завдання функціональних підрозділів – максимальна реалізація конкретних банківських продуктів різним групам клієнтів. Мета роботи штабних підрозділів – створення оптимальних умов для діяльності функціональних підрозділів.

Організаційна структура комерційного банку повинна будуватися за принципом: продукт → продавець продукту. Загальний зв'язок сутності, функцій, послуг банку з його особливостями у побудові організаційної структури можна представити у вигляді схеми (рис. 1.6.).

Рис. 1.6. Зв'язок сутності, функцій та послуг банку з його організаційною структурою

Діяльність сучасного банку настільки різнобічна і різноманітна, що виділення з цього різноманіття окремих сутнісних моментів і включення їх в одне визначення не буде суперечити іншим сутнісним сторонам діяльності, зазначеним у іншому трактуванні.

При цьому, на нашу думку, незважаючи на багатогранність діяльності сучасного банку, не слід обмежуватись при розкритті його сутності наголосом лише на одній із сторін його роботи. Це по-перше. Повинен існувати комплексний підхід, оснований не на переліку основних напрямків роботи банку, а навпаки, на розкритті того, які послуги банк надає виходячи зі своїх макро- та мікроекономічних функцій.

У свою чергу, функції повинні розкривати сутність. При цьому на сучасному етапі традиційні макроекономічні функції банку, пов'язані з перерозподілом грошових коштів у економіці та організацією платіжного обороту, слід доповнити мікроекономічною функцією, яка основана на діяльності комерційного банку, що відривається від реального виробництва та спрямовується на реалізацію продуктів суто фінансової сфери.

По-друге, комерційний банк слід розглядати як підприємство, що працює на комерційній основі, як систему функціонуючих відносно окремо структурних підрозділів, що реалізують конкретні банківські послуги, і між якими існує як внутрішня єдність, так і внутрішня конкуренція [55, с. 228].

Реалізація мікроекономічної функції при цьому полягає у створенні умов для власного розвитку та удосконалення бізнесу, створенні умов для нормальної життєдіяльності співробітників, задоволенні запитів акціонерів у частині одержання дивідендів.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

У результаті опрацювання теоретичних засад функціонування банків в умовах ринкової економіки зроблено наступні висновки.

Комерційний банк у сучасному розумінні – цілком самостійний суб'єкт господарювання, діяльність якого спрямована на задоволення певних економічних інтересів так само як і діяльність будь-якого іншого суб'єкта ринкових відносин. На практиці це означає, що діяльність банку повинна приносити прибуток, що є основним принципом комерційного розрахунку, на засадах якого функціонують підприємства у ринковій економіці. У свою чергу прибуток може бути отриманий банком в результаті реалізації на ринку своєї продукції, у ролі якої в даному випадку виступає певний набір послуг, що пропонуються клієнтам.

Таким чином, діяльність комерційних банків має виробничий характер, хоча вона є і специфічною у своїй основі, що відрізняє банківські установи від інших суб'єктів господарювання, визначаючи їх особливе місце в економічній системі. Дана специфіка пов'язана насамперед з двома моментами. По-перше, продукція банків носить нематеріальний характер (як продукція промислових чи сільськогосподарських підприємств). Головним продуктом комерційного банку є різноманітні послуги у вигляді надання кредитів, здійснення розрахунків, управління майном та цінностями, надання гарантій, поручительств, консультацій тощо. основою при цьому виступає торгівля грошима як особливим товаром, що сприяє забезпеченню економіки необхідними платіжними засобами. По-друге, специфіка комерційного банку полягає у посередницькій функції в ринковій економіці, що обумовлює використання банками в основному чужих, залучених коштів, на відміну від підприємств інших галузей господарства, робота яких заснована в основному на власних капіталах. Таке посередництво дозволяє звести у єдиному центрі – комерційному банку – інтересів кредиторів і позичальників в економіці, збіг яких за інших обставин є мало ймовірним.

У зв'язку з цим принципового значення набуває питання щодо правильного розуміння змісту банківської діяльності і забезпечення її ефективності з точки зору оптимізації процесу банківського кредитування, що у свою чергу вимагає комплексного, всебічного дослідження сутності, ролі і функцій банків саме як головних організаторів кредитних відносин.

При актуалізації стратегії розвитку підприємницьких структур в умовах фінансової кризи необхідно приділяти істотну увагу питанням роботи банків щодо розширення продуктового ряду. Загалом мінімізація галузевих та інших ризиків позичальників можлива за рахунок розробки внутрішньогалузевих продуктів з урахуванням потреб і особливостей роботи компаній в окремих пріоритетних галузях, тобто побудови продуктового ряду в прив'язці до галузей і нішах економіки.

Банківський бізнес під час реформування та розвитку використовує диверсифікацію як інструмент забезпечення конкурентних переваг. В умовах фінансової кризи диверсифікація може вважатись інструментом забезпечення визначеного рівня фінансової стійкості, а також інструментом боротьби за обмежені ресурси, нові ринки та лідируючі позиції у світовій економіці. Процес диверсифікації відображає трансформації в банківській системі та діяльності банків, що пов'язані зі зміною інституціональної структури, поширенням присутності іноземних банків на національному ринку, зміною структури активів і пасивів, розширенням спектру банківських продуктів і послуг тощо, мета якого зменшення ризиків.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ

2.1. Макроекономічний вплив банків на реальний сектор економіки України в кризовий період

Формування нових економічних відносин, розвиток підприємництва та конкуренції в Україні в умовах нестабільності фінансової системи зумовили неоднозначність підходів банківської сфери до обслуговування суб'єктів господарювання. Висока концентрація банків, розширення ними мереж філій та збільшення ролі кредитування в економіці породжує нові проблеми в сфері банківського кредитування суб'єктів підприємництва. Це вимагає своєчасної розробки та впровадження нових і удосконалення діючих механізмів, які опосередковують процес трансформації ресурсів банківської системи у кредити суб'єктам господарювання, для вирішення актуальних проблем соціально-економічного розвитку країни [53, с. 3].

Дослідження макроекономічного впливу банківської системи на реальний сектор економіки України дозволило виявити наступні основні тренди. Так, протягом 2008-2012 рр. кредитування нефінансових корпорацій поступово зростало із 443,7 млрд. грн. у 2008р. до 601,1 млрд. грн. у 2012р. Станом на 01.01.2013 р. частка кредитів нефінансових корпорацій у загальному обсязі кредитів становить 76,3% [23].

Втім, лише за перших ознак економічного спаду банківські установи починають активно переглядати власну кредитну політику у бік посилення вимог до позичальників і максимального обмеження кредитних операцій, зменшуючи таким чином пропозицію грошей в економіці і поглиблюючи кризові процеси.

Нині, на основі проведеного аналізу динаміки кредитів, наданих нефінансовим корпораціям, за цільовим спрямуванням, кредитування саме поточної діяльності залишається домінуючим: його питома вага за останні п'ять

років становила щонайменше 80%. Кредити в інвестиційну діяльність становлять не більше 15% і спостерігається спадна тенденція. Кредити на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості у 2008 році порівняно з 2012 роком скоротилися на 2,7% (табл. 2.1.) [23].

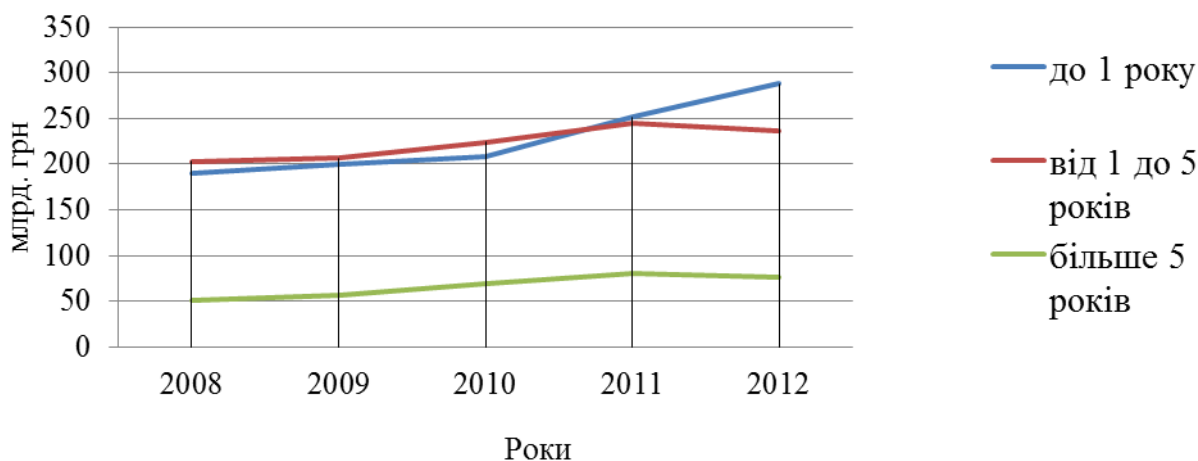
Таблиця 2.1.

**Кредити, надані нефінансовим корпораціям, за цільовим спрямуванням
у 2008-2012 рр.***

Показники	2008		2009		2010		2011		2012	
	Обсяг, млрд. грн.	%	Обсяг, млрд. грн.	%	Обсяг, млрд. грн.	%	Обсяг, млрд. грн.	%	Обсяг, млрд. грн.	%
Кредити, надані нефінансовим корпораціям, з них:	443,7	100	462,2	100	500,9	100	575,5	100	601,1	100
1.1 У поточну діяльність	359,1	80,9	373,6	80,8	415,7	82,9	484,2	84,1	509,5	84,8
1.2 В інвестиційну діяльність	66,3	15,0	70,8	15,3	71,6	14,3	80,9	14,1	82,9	13,8
1.3 На придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості	18,3	4,1	17,7	3,9	13,6	2,8	10,3	1,8	8,8	1,4

*Джерело: розраховано за даними НБУ – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.

За термінами погашення позички нефінансовим корпораціям відображають позитивну тенденцію у збільшенні частки короткострокових кредитів і станом на початок 2013 року становлять 297,7 млрд. грн. або 49,1%, що на 6,2% більше ніж у 2008 році. Однак, кредити терміном більше 5 років у загальній сукупності мають доволі низьку частку в розмірі 12,2%, що свідчить про більшу необхідність запозичених коштів на підтримку поточної діяльності, а не на модернізацію та удосконалення виробництва (рис. 2.1.).

Рис. 2.1. Динаміка кредитів, наданих нефінансовим корпораціям, за строками погашення в Україні у 2008-2012 рр.*

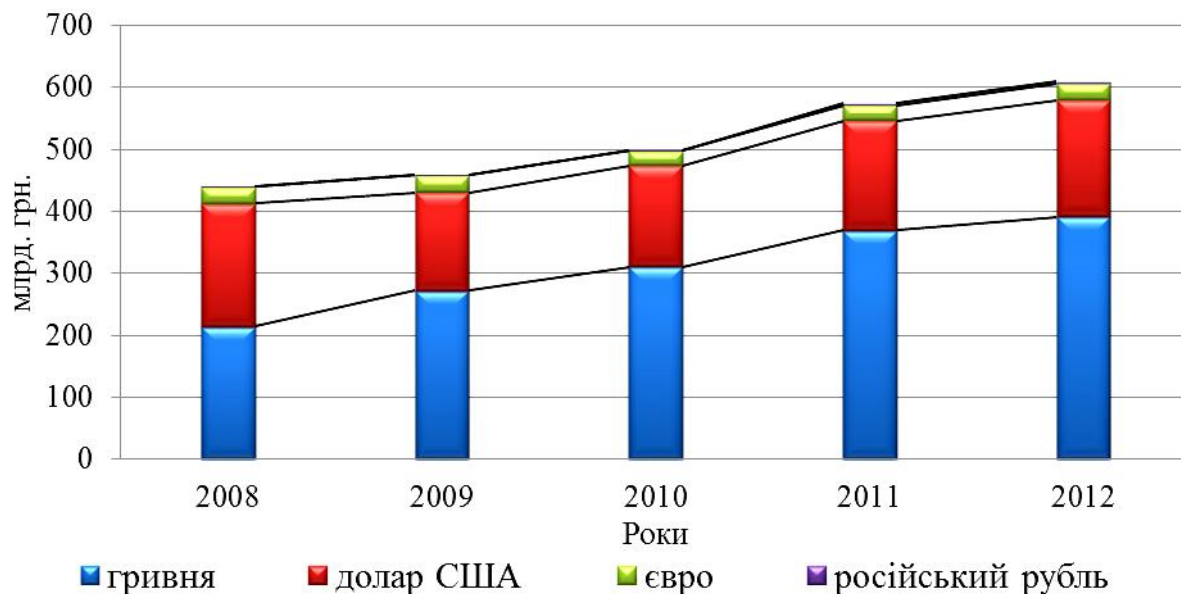
*Джерело: розраховано за даними НБУ – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.

Портфель кредитів, наданих суб'єктам господарювання, мав високу концентрацію в трьох видах економічної діяльності – оптовій і роздрібній торгівлі, торгівлі транспортними засобами, послугах ремонту; в обробній промисловості; сільському і лісовому господарстві. У країнах, які пережили кризу, найбільшою в кредитному портфелі була питома вага позичок, наданих будівельним, поліграфічним, туристичним, транспортним, комунальним і торговельним підприємствам.

Найбільшими залишалися частки кредитів суб'єктам господарювання торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (36,5%), переробної промисловості (20,2%), добувної промисловості (6,4%), суб'єктам господарювання, що займаються операціями з нерухомим майном, орендою, інжинірингом та наданням послуг підприємцям (13,8%), підприємствам сільського господарства, мисливства та лісового господарства (6,1%), будівництва (6,6%) [23].

Проаналізувавши динаміку кредитів, наданих нефінансовим корпораціям, у розрізі валют, слід відзначити, що найбільша частка кредитів припадає у національній валюті 393,2 млрд. грн. або 64,8%, частка долара США – 181,0 млрд. грн. (29,8%), євро – 28,4 млрд. грн. (4,7%), російський рубль – 3,7 млрд. грн. (0,6).

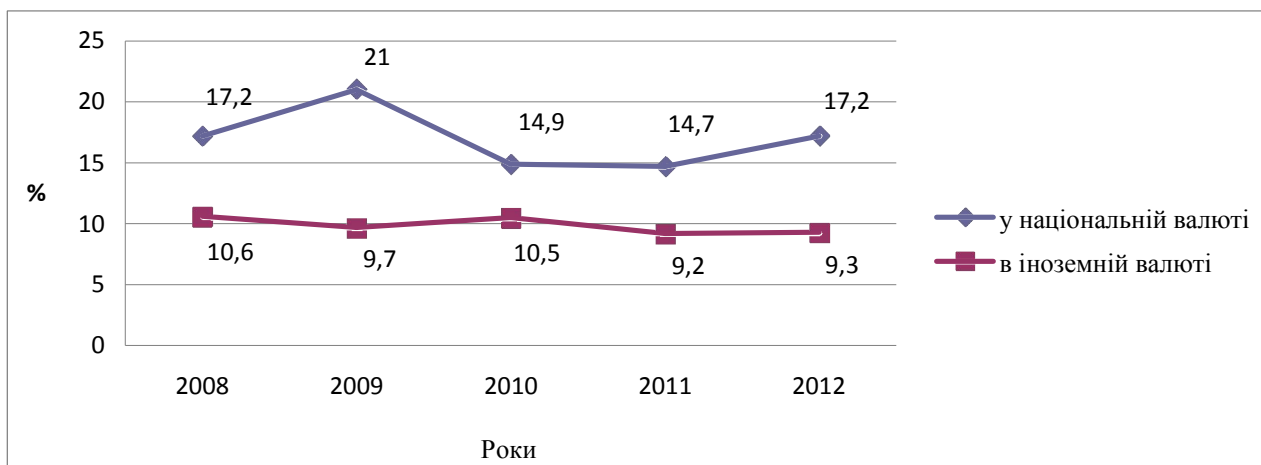
Слід відмітити, що динаміка кредитів у доларах США у 2008-2012 рр. спадна, натомість кредити у гривні, євро та російських рублях зростають (рис. 2.2.).

Рис. 2.2. Динаміка кредитів, наданих нефінансовим корпораціям, у розрізі валют у 2008-2012 рр.*

*Джерело: розраховано за даними НБУ – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.

Аналізуючи динаміку вартості позикових ресурсів для підприємств, насамперед, варто звернути увагу на величину середньої процентної ставки. Слід зазначити, що ціна для позичальників була і залишається надто високою. На кінець 2012 року найбільш дорогими для підприємств залишаються кредити терміном до 1 року (16,6%), від 1 до 5 років (16,6%) та овердрафтне кредитування (20,8%), довгострокові кредити в національній валюті становлять 15,5%. Натомість, довгострокові кредити в іноземній валюті на кінець 2012 року вищі ніж короткострокові на 2,3% і відповідно становлять 11,1% (рис. 2.3.).

Рис. 2.3. Динаміка середньозважених процентних ставок за кредитами, наданих нефінансовим корпораціям у 2008-2012 рр.*

*Джерело: розраховано за даними НБУ – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.

Втім, необхідно наголосити, що попри зниження у порівнянні з 2009 р. процентних доходів, що залишаються основним джерелом прибутку, комісійні доходи банківських установ неухильно зростають.

Отже, на нашу думку, вітчизняні банки недостатньо і неефективно співпрацюють з реальним сектором економіки. Обсяги кредитування суб'єктів господарювання є невисокими, що зумовлено неготовністю надавати великі і довгострокові кредити, нестійкістю функціонування виробничих підприємств, відсутністю реальних структурних перетворень в економіці тощо.

Загалом у ринковому середовищі необхідною умовою розвитку кредитних відносин є врахування інтересів як позичальника так і банку-кредитора. З одного боку, в спрощеному вигляді інтерес підприємства-позичальника у кредитній операції зводиться до одержання позички на строк та в обсязі, необхідному для цілей кредитування, при цьому вартість кредиту має бути такою, щоб підприємство могло одержати прибуток. З іншого боку, основний інтерес банку-кредитора полягає в одержанні максимального прибутку для своїх акціонерів при дотриманні допустимого рівня ризику. Водночас на практиці процес кредитування буде можливим лише за наявності у банку кредитних ресурсів (у

відповідному обсязі та з відповідною строковістю) і реального (кредитоспроможного) попиту з боку позичальника на банківський кредит.

Зважаючи на перелічені фактори інтересів кредитора та позичальника, ми узагальнили основні чинники, які стоять на заваді посилення позитивного впливу банків на реальний сектор економіки. Розглянемо основні з них:

1. Зниження кредитоспроможного попиту потенційних позичальників. Кредитоспроможним є попит позичальників, які мають фінансові можливості обслуговувати і своєчасно погашати борг. Водночас нині рівень кредитоспроможного попиту підприємств реального сектору економіки є критично низьким. Це пов'язано зі зменшенням номінальних доходів підприємств, зниженням підприємницької активності через невизначеність економічних перспектив у кризовий період, що послабило фінансові баланси потенційних позичальників.

Низька капіталізація банків, що зумовлена скороченням власного капіталу через зростання обсягу проблемних кредитів. Стрімке зниження економічної активності в Україні знайшло своє відображення в різкому погіршенні якості банківських активів. Тоді як відсоток проблемних (прострочених) позик, що офіційно публікується, значно збільшився із початком кризи і склав 9,09% (станом на 01.09.2012р.) [63].

2. Оцінки на основі міжнародних стандартів обліку є набагато вищими. МВФ, ряд рейтингових агенцій та інвестиційних банків оцінюють, що, відповідно до міжнародних стандартів, частка проблемних кредитів знаходиться в межах 25-35%. В результаті банки об'єктивно не спроможні нарощувати обсяги кредитування, а свої втрати прагнуть компенсувати за рахунок підвищення сукупної вартості кредиту.

До заборгованості за кредитними операціями, що становлять кредитний портфель банку, належать:

- строкові депозити, які розміщені в інших банках, та сумнівна заборгованість за ними;
- кредити, які надані іншим банкам, та сумнівна заборгованість за ними;

– кошти, надані суб'єктами підприємницької діяльності за овердрафтом, за факторинговими операціями, та прострочена заборгованості за факторинговими операціями;

– кошти, надані суб'єктами підприємницької діяльності за операціями репо та ін.

3. Нестача довгострокових кредитних ресурсів і недостатнє залучення заощаджень населення у депозитні вклади. Настання кризи в Україні майже ментально призвело до масового зниження довіри до банківського сектору зі сторони населення і до виникнення потреби у знятті депозитів щоб вижити за умов економічного занепаду. Таким чином, загальний обсяг депозитів швидко скоротився. Незважаючи на те, що протягом 2012 року було невелике зростання обсягів депозитів, проте ці зміни не є міцною базою для відновлення кредитування. Через кризу існує брак механізмів залучення більш довгострокових, стабільних депозитів в національній валюті, також через девальваційні ризики вкладники надають перевагу короткостроковим депозитним програмам відповідно для банків означає існування проблем з наданням кредитів в національній валюті.

4. Високі ризики кредитування та недосконала законодавча база щодо захисту прав кредиторів. Ризики кредитування пов'язанні з недостатньою прозорістю фінансової звітності підприємств, відсутністю належного контролю за процесом кредитування, неможливістю реалізації предмета застави, можливого знецінення предмета застави за період дії кредитної угоди та інші. На практиці за рахунок заставного забезпечення можна повернути не більше 50% від суми кредитної заборгованості. З огляду на це банки вимагають забезпечення, розмір якого у 2–3 рази перевищує суму кредиту й відсотків за користування ним, закладають у кредитні ставки високу (понад 10%) премію за ризик. Такі умови кредитування роблять фактично недоступними інвестиційні кредити для реального сектору економіки [86, с. 31].

5. Власне небажання банків кредитувати підприємства реального сектору економіки, внаслідок наявності більш дохідних та менш ризикових проектів. Для

банків вельми привабливий об'єкт кредитування – облігації внутрішньої державної позики, які є низько ризиковими та високоприбутковими активами, що, з одного боку, сприяє покриттю дефіциту державного бюджету, а з другого – стримує кредитування банками реального сектору економіки. Тобто йдеться про так званий “ефект витіснення”, коли банкам вигідніше вкладати кошти у безризикові високодохідні фінансові інструменти, ніж брати на себе ризики і кредитувати реальну економіку.

6. Високі кредитні відсотки, не вигідні умови кредитних угод для позичальників та довга процедура розгляду можливості отримання кредиту.

Підсумовуючи викладене вище, вважаємо, що нині необхідно напрацьовувати шляхи мінімізації негативного впливу зазначених чинників на розвиток кредитування та стимулювати кредитну активність вітчизняних банків щодо розміщення акумульованих ресурсів у реальний сектор економіки. Даний процес потребує комплексних заходів на рівні держави, спрямованих як на стимулювання платоспроможного попиту на кредит, так і пропозиції кредитних ресурсів банківськими установами.

Отож, фінансова криза 2008-2009 рр. внесла свої корективи у розвиток банківського сектора України, в результаті чого проявилися негативні тенденції до уповільнення темпів зростання капіталу, активів, зниження прибутків банків.

2.2. Стан формування кредитно-інвестиційного потенціалу банків за умов фінансової нестабільності

Вивчаючи питання збалансування кредитно-інвестиційного потенціалу банку необхідно, перш за все, визначитися з дефініціями. Так, методологія дослідження сутності такої економічної категорії як «кредитно-інвестиційний потенціал банку» ґрунтується на визначенні поняття «потенціал» та таких суміжних понять як «ресурсний потенціал банку», «кредитний потенціал банку», «фінансові ресурси банку», «ресурсна база банку», «ресурсне забезпечення

банку» та «банківські інвестиційні ресурси», аналіз яких дозволить дати повну характеристику досліджуваного питання.

«Потенціал» має латинське походження «potential», перекладається як «міць, сила» [85, с. 789]. Даний термін знайшов своє втілення у різних сферах суспільного життя, має застосовуватися до конкретного суб'єкта дослідження та характеризувати не тільки наявні економічні ресурси, а й можливості та засоби, які можуть бути використані для досягнення поставленої мети.

В економічній літературі часто зустрічається термін «ресурсне забезпечення банку» під яким О.Д. Заруба розуміє грошові ресурси, які становлять основу усіх видів активних операцій, продажу продуктів, послуг, що надаються комерційними банками та сукупність коштів, які є власністю банку або перебувають у його розпорядженні та протягом певного часу використовуються на власний розсуд [37, с.36].

Під ресурсним потенціалом банку такі вітчизняні дослідники як Л.В. Васюренко та І.М. Федосік розуміють сукупність усіх фінансових коштів банку, що знаходяться в безпосередньому його розпорядженні, і коштів, які можуть бути потенційно залучені банком у результаті проведення ефективної повномасштабної банківської діяльності або прирощені, або втрачені у випадку проведення активних операцій [16, с. 37]. З визначення видно, що фінансові ресурси відіграють провідну роль у формуванні ресурсного потенціалу банку.

Поряд з ресурсним забезпеченням та ресурсним потенціалом науковці використовують таке поняття як «ресурсна база банку». Так на думку М.Д. Алексеєнко «ресурсна база» - це грошові кошти, які фактично знаходяться у розпорядженні банку, а також ті кошти, які не беруть участі у банківському обороті та надають можливість розширення банківської діяльності шляхом залучення цих фінансових ресурсів у банківський оборот [1, с. 195]. У певному розумінні таке тлумачення ресурсної бази банку перегукується з визначенням ресурсного потенціалу, але ототожнення їх є некоректним. Адже ресурсний потенціал банку є ширшим поняттям, тому що включає не тільки фінансові, а й інші види ресурсів.

Варто також відзначити, що О.В. Васюренко та І.М. Федосік класифікували ресурсний потенціал банку на поточний ресурсний потенціал, що представлений ресурсами банку та загальний ресурсний потенціал, що складається не тільки з реальних фінансових ресурсів, а й потенційно можливих [17, с. 61]. У даних дослідженнях не приділено уваги класифікації ресурсів з позиції джерел їх формування, форми власності та швидкості залучення.

З деяких західних закордонних джерел видно, що поняття кредитний та кредитно-інвестиційний потенціал банку ототожнюються. Так, наприклад Ч. Дж. Вулфел під кредитним потенціалом розуміє кредитні або інвестиційні можливості банку, які вимірюються його залишковими резервами, тобто резервами, що перевищують за обсягом вказані законом резервні вимоги, які створюють основу для розширення розмірів позик та інвестицій [20, с.536].

Російські науковці окремо виділяють кредитний потенціал. Так О.І. Лаврушин дотримується думки, що «кредитний потенціал» - це розмір мобілізованих у банку коштів за мінусом резерву ліквідності [7, с.215.]. Дане визначення не повною мірою відображає сутність кредитного потенціалу банку, адже враховує лише наявність поточного ресурсного потенціалу.

Проведений аналіз вітчизняної та зарубіжної економічної літератури з даного питання, свідчить про термінологічну неузгодженість у трактуванні сутності досліджуваного поняття, оскільки кредитно-інвестиційний потенціал банку часто ототожнюють з близькими термінами «ресурсна база», «ресурсний потенціал», «ресурсне забезпечення банку» та «кредитний потенціал». Спільним для всіх визначень є залучення фінансових ресурсів з метою здійснення активних операцій банку (до яких відносять як кредитні, так і інвестиційні операції).

Саме тому, на нашу думку, більш доцільним є використання терміну кредитно-інвестиційний потенціал банку, що представляє собою сукупність фінансових коштів, матеріальних і нематеріальних активів (що є в розпорядженні банку та можуть бути потенційно залучені ним), за допомогою яких банківська установа буде ефективно здійснювати свою кредитну та інвестиційну діяльність, з метою максимального задоволення потреб економічних суб'єктів. Дане

визначення повною мірою відображає зміст досліджуваного поняття та включає як наявні, так і потенційно можливі ресурси, що є важливим для здійснення банком своїх основних функцій. А збалансування кредитно-інвестиційного потенціалу полягає в досягненні оптимального співвідношення між різними за вартістю та рівнем стабільності фінансовими ресурсами банку для здійснення його активних операцій.

З метою визначення особливостей збалансування кредитно-інвестиційного потенціалу банківської установи його поділяють на складові. Так, за можливостями банку щодо залучення ресурсів у теперішньому чи в майбутньому часі, кредитно-інвестиційний потенціал поділяється на дійсно існуючі фінансові ресурси, що є у розпорядженні банку та потенційно можливі фінансові ресурси.

До засобів, що можуть бути потенційно залучені банком належать матеріальні, трудові, технічні, організаційні, інформаційні та просторові ресурси. При оцінці кредитно-інвестиційного потенціалу банку додаткове (потенційно можливе) залучення ресурсів відіграє важливу роль. Але для правильного врахування потенційних можливостей банку, необхідно створити розгорнуту матеріальну, технічну, трудову, організаційну, інформаційну та просторову базу. До дійсно існуючих ресурсів банку відносять власні, залучені та запозичені кошти. Для банківської установи, під час складної фінансово-економічної ситуації в країні, важливим є питання правильного співвідношення між власними, залученими та запозиченими коштами, що дасть можливість здійснювати активні операції у повному обсязі.

Деякі науковці відзначають, що найбільш надійним та стійким джерелом фінансових ресурсів для здійснення кредитно-інвестиційної діяльності є власний капітал банку, до якого відносять статутний капітал, резервний капітал та нерозподілений прибуток. Достатній рівень капіталу банків є необхідною умовою їх здатності здійснювати інвестиції та надавати кредити реальному сектору економіки, відповідно до потреб економічного розвитку держави. Крім того, належна капіталізація банку дає йому можливість навіть мати певні збитки, які не становитимуть великої загрози його фінансовій стійкості, що є важливим за

сучасних умов світової фінансової нестабільності. Саме тому виникає необхідність пошуку джерел зростання власного капіталу банків, серед яких головну роль відіграє статутний капітал.

Для детального дослідження динаміки власного капіталу банківської системи в цілому та окремо за групами банків використаємо дані табл. 2.2.

Таблиця 2.2.

**Динаміка власного та статутного капіталу банків України
за 2008-2012 рр.**

№	Назва показника	Дата					
		01.01. 2008	01.01. 2009	01.01. 2010	01.01. 2011	2012	
						01.01	01.09
Банківська система							
1.	Власний капітал (млн. грн.)	42566	69578	119263	115175	137725	147817
2.	Статутний капітал (млн. грн.)	26266	42873	82454	119189	145857	159254
3.	Частка статутного капіталу у власному капіталі, %	61,71	61,62	69,14	103,49	105,9	107,7
I група банків (найбільші банки)							
4.	Власний капітал (млн. грн.)	22965	39810	74958	81384	91487	96841
5.	Статутний капітал (млн. грн.)	12459	21905	50356	75805	87097	94069
II група банків (великі банки)							
6.	Власний капітал (млн. грн.)	7093	11669	19384	15501	20433	24984
7.	Статутний капітал (млн. грн.)	4556	7828	12910	18557	32630	37539
III група банків (середні банки)							
8.	Власний капітал (млн. грн.)	4567	8943	11114	10096	8375	8117
9.	Статутний капітал (млн. грн.)	3040	6189	8562	10777	10685	10974
IV група банків (малі банки)							
10.	Власний капітал (млн. грн.)	7942	9157	13808	13227	17430	17874
11.	Статутний капітал (млн. грн.)	6211	6950	10626	14049	15445	16672

Джерело: складено на основі даних [88, с. 195]

До 2009 року загальний власний капітал банківської системи та по кожній групі банків окремо динамічно збільшувався. Так, у 2007 році темпи росту власного капіталу банківської системи України склали 164%, у 2008 році – 172%. Якщо розглядати в розрізі груп банків, то найвищими темпами власний капітал зростав: у 2007 році у групі середніх – 196 % та найбільших банків – 174 %; у 2008 році зростання власного капіталу було найвищим у групі найбільших банків – 189% та великих банків – 167%.

У 2009 році з розгортанням фінансово-економічної кризи, відбулося зниження власного капіталу по банківській системі України на 3 % та уповільнення темпів його зростання за окремими групами банків. З покращенням загального стану банківської системи України у 2011 – 2012 рр., відбулося і зростання власного капіталу банків. Так, за 2011 рік темпи росту власного капіталу склали 120%, а за 9 місяців 2012 року – 108%. За 2011 та перше півріччя 2012 року найвищими темпами збільшився власний капітал великих, малих та найбільших банків. Щодо власного капіталу середніх банків, то відбулося його зменшення.

Також слід відзначити, що упродовж проаналізованого періоду у власному капіталі банківської системи найбільша частка належить I та II групі банків (найбільші та великі). Так власний капітал групи найбільших банків з 2006 по 2009 рр. динамічно зростає. Його частка в загальному капіталі банківської системи України у 2006 році склала 53,95%, а 2009 року – 70,66%, що є найбільшим значенням за проаналізований період. У 2011 – 2012 рр. спостерігалось зменшення частки власного капіталу I групи банків в загальному капіталі банківської системи, що свідчить про збільшення значення капіталу II групи банків до 16,9 % за даними на 1 липня 2011 року.

Значимість середніх та малих банків у формуванні загального власного капіталу банківської системи є незначною. За досліджуваний період немає однозначної тенденції до збільшення чи зменшення частки банків III та IV груп банків у власному капіталі. Найвища значимість груп середніх та малих банків у формуванні власних ресурсів банківської системи спостерігалась у 2006 році, коли їх питома вага сумарно становила 29,39 %. З проаналізованих даних видно, що банки III та IV груп мають низькі граничні можливості акумулювання та перерозподілу кредитно-інвестиційних ресурсів. Значна кількість дрібних банків помітно знижує ефективність всієї банківської системи, адже вони не в змозі кредитувати реальний сектор економіки держави.

Основною складовою власного капіталу в цілому по банківській системі та по окремих групах банків є статутний капітал. Його частка у власному капіталі

збільшувалася починаючи з 2006 року з 61,71 % до 107,7 % на 1 липня 2012 року. Отже, останніми роками відбувається підвищення значимості статутного капіталу при формуванні власного капіталу банків, що в основному спричинене зростанням збитків поточних та попередніх років в усіх групах банків.

На думку вчених, на сьогоднішній день, порівняно з іншими джерелами ресурсів, власний капітал займає невелику питому вагу у структурі кредитно-інвестиційного потенціалу банків. Підтвердженням цього є той факт, що на власний капітал станом на 01.09.2012 року припадає лише 15 % пасивів банківської системи, тоді як мінімально допустиме значення складає 10 %. Слід відзначити, що лише за умови співвідношення величини ризиків, дохідності портфелю та рівня його ліквідності, можна зробити висновок про достатність власних коштів банку. Так, при зростанні фінансової нестабільності, підвищених ризиках (ліквідності, кредитного), вимоги до величини капіталу зростають. Отже, чим вище частка власного капіталу у пасивах, тим надійніше та успішніше буде працювати банк.

Упродовж останніх п'яти років здебільшого спостерігалася тенденція до збільшення розміру власного капіталу найбільших, великих і малих банків (I, II та IV групи банків). Незважаючи на таку динаміку, рівень капіталізації банків є недостатнім, про що свідчать значні збитки, яких зазнали банки упродовж 2008-2010 рр. Отже, у власному капіталі банківської системи найбільша частка належить найбільшим та великим банкам, що свідчить про консолідацію банківського капіталу. Щодо структури власного капіталу, то найбільша питома вага належить статутному капіталу і його роль постійно зростає.

Підбиваючи підсумки слід зазначити, що зростання власного капіталу комерційних банків є необхідною умовою їх розвитку, забезпечення фінансової стійкості, надійності та повноцінного виконання функцій фінансового посередника. Адже, власний капітал виконує такі важливі для банку функції як захисну, оперативну та регулюючу.

Наступним і основним джерелом реально існуючих фінансових ресурсів банку, виступають залучені кошти. До залучених (депозитних) коштів відносять:

1) кошти юридичних осіб (строкові депозити та вклади на вимогу до 1 року та понад 1 рік); 2) кошти фізичних осіб (строкові депозити та вклади на вимогу до 1 року та понад 1 рік); 3) кошти бюджетних організацій та кошти Національного банку України (довгострокові кредити НБУ, отримані через аукціон, за рахунок коштів міжнародних організацій, стабілізаційний кредит).

З табл. 2.3. видно, що до 2009 року динаміка залучених банківською системою коштів від клієнтів була прогресивною і за даними на 01.01.2009 року становила 44,3 % від загальних зобов'язань банківської системи. У цей період швидшими темпами зростають кошти фізичних осіб на 30,4 % в порівнянні з минулим роком, а кошти юридичних осіб на 28,5 %.

Таблиця 2.3

Динаміка зобов'язань банків за коштами, залученими на рахунки клієнтів за 2008 – 2012 рр. (млн. грн.)

№ п/п	Показник	Дата					
		01.01. 2008	01.01. 2009	01.01. 2010	01.01. 2011	2012	
						01.01	01.09
1.	Зобов'язання банків	297613	529818	806823	765127	804363	876937
2.	Залучені кошти від клієнтів всього	182976	275477	357147	325210	414771	472189
3.	Частка у зобов'язаннях, %	61,5	52	44,3	42,5	51,6	53,8
4.	Кошти суб'єктів оподарювання у т.ч.:	76898	111995	143928	115204	144038	169144
5.	- строкові кошти	37675	54189	73352	50511	55276	62816
6.	- кошти на вимогу	39223	57806	70576	64693	88762	106328
7.	Кошти фізичних осіб у т. ч.:	106078	163482	213219	210006	270733	81850
8.	- строкові кошти	81850	125625	175142	155201	206630	227067
9.	- кошти на вимогу	24228	37857	38077	54805	64103	75978

Джерело: складено на основі даних [64, с. 178]

Світова фінансова нестабільність вплинула на вітчизняну банківську систему негативним чином, що спричинило уповільнення темпів зростання залучених від клієнтів коштів. Питома вага залучених ресурсів у структурі зобов'язань зменшується і на початку 2010 року становить 42,5 %. Крім того, з даних табл. 2.4. видно, що упродовж 2009 року ресурсна база банків формувалася,

в першу чергу, за рахунок вкладів фізичних осіб, що на 94802 млн. грн. випереджали кошти суб'єктів господарювання.

У період фінансово-економічної кризи зростає роль короткострокових депозитів, що є досить нестабільним джерелом кредитно-інвестиційного потенціалу. Вклади на вимогу (тобто поточні рахунки) виступають найдешевшим джерелом ресурсів для банку, але можуть бути вилучені в будь-який момент часу. Так за 2010 рік частка коштів на вимогу становила 35,8 %, а депозитів терміном до 1 року – 40,4 % від загального обсягу залучених банками депозитів (табл. 2.4.). Отже, у кризовий період банківській системі було недостатньо залучених коштів, які представляють собою клієнтську базу банку в частині формування його ефективного кредитно-інвестиційного потенціалу, адже населення та підприємства вилучали депозити або розміщували їх переважно на короткий строк.

Таблиця 2.4.

Структура депозитів, залучених банками України резидентам у розрізі строків погашення у 2008-2011 рр. на кінець періоду (млн. грн.)

№ п/п	Період	Усього	Депозити, залучені банківською системою України у розрізі строків погашення							
			На вимогу	Частка, %	До 1 року	Частка, %	Від 1 до 2 років	Частка, %	Більше 2 років	Частка, %
1.	2008	283875	93404	32,9	60618	21,4	106222	37,4	23630	8,3
2.	2009	359740	107589	29,9	92912	25,8	122344	34,0	36897	10,3
3.	2010	334953	119793	35,8	135357	40,4	60425	18	19378	5,8
4.	2011	416650	152477	36,6	133499	32,0	106718	25,6	23630	5,8

Джерело: Складено на основі даних [15]

За умов фінансової нестабільності, на розмір коштів суб'єктів господарювання на рахунках у банках впливає загальний стан економіки, доступ до позикових коштів, інвестиційний клімат у державі та ситуація на світових товарних ринках тощо. Щодо коштів на рахунках фізичних осіб, то провідними факторами впливу на їх стабільність виступають: загальний стан банківської системи, валютно-курсова політика, рівень довіри вкладників, динаміка доходів

громадян та розвиток альтернативних напрямків інвестування (ринок нерухомості, фондовий та валютний ринки).

Спільними негативними факторами впливу як на величину коштів юридичних, так і фізичних осіб на рахунках у банках у період розгортання фінансової кризи є: несприятливі макроекономічні умови, наростання інфляційних процесів, значні коливання валютного курсу та обмежений асортимент банківських послуг. Недостить високий рівень гарантованого відшкодування вкладів фізичних осіб та неповернення коштів юридичних осіб, у разі банкрутства банку, також не сприяє підвищенню довіри до банків та захищеності коштів клієнтів.

Упродовж 2010 – 2012 рр. фінансові установи направляли великі зусилля на відновлення довіри до банківської системи з метою залучення довгострокових ресурсів, що сприяло збільшенню частки депозитів, залучених банками від 1 до 2 років до 25,6 % від загальної кількості депозитів наприкінці 2012 року. Але, незважаючи на такі зміни, частка депозитів терміном більше двох років залишається незмінною та складає 5,8 % від загального обсягу залучених коштів.

З табл. 2.3. видно, що за 2010 та 8 місяців 2012 року ситуація з депозитною базою банків значно покращилася. На 1 вересня 2012 року залучені депозитні кошти становили 53,8 % від зобов'язань банківської системи. У структурі залучених коштів провідну роль продовжують відігравати кошти фізичних осіб. Кошти на вимогу, як фізичних так і юридичних осіб, зростають набагато швидшими темпами ніж строкові кошти. Даний факт є негативною тенденцією, адже саме строкові кошти можуть бути стабільним джерелом кредитно-інвестиційних вкладень.

Отже, за 2010 - 2012 рр. можемо спостерігати зменшення впливу фінансово-економічної кризи, відносну політичну стабільність, відновлення росту економіки та покращення фінансового результату діяльності банків, що і стало підґрунтям для прискорення темпів росту кредитно-інвестиційного потенціалу банківської системи через збільшення обсягу депозитних вкладень фізичних та юридичних осіб.

Незважаючи на позитивні тенденції останніх років, за повідомленнями Національного банку України, у жовтні 2012 року з банківських депозитів було знято 810 млн. грн., що пов'язано з очікуванням нової хвилі фінансово-економічної кризи. Натомість зріс попит на іноземну валюту, як це відбувалося і наприкінці 2008 року. Виходячи з цього, набуває неабиякої актуальності дослідження питання залучення нових депозитних вкладень та збільшення тривалості строків акумулювання грошових ресурсів.

З метою сприяння приливу коштів фізичних осіб до банків та збільшення строків їх перебування на рахунках, необхідно вжити ряд заходів, зокрема:

- Підвищити рівень довіри населення до банківської системи. Рівень довіри населення до банків в Україні все ще є набагато нижчим, аніж у високорозвинених країнах. виправити ситуацію можна шляхом досягнення достатньої стабільності банків. Саме тому необхідно забезпечити банки від впливу дестабілізуючих зовнішніх чинників, підвищити вимоги до управління банківськими ризиками та запровадити оперативний моніторинг ризиків у діяльності банків, що сприятиме досягненню стабільності банківської системи. У цьому зв'язку доцільно зосередити увагу на таких напрямках.

1. Розширити асортимент банківських послуг для фізичних осіб. Доцільно впроваджувати нові види банківських депозитів (святкові, відпускні, інвестиційні, мультивалютні вклади, депозити, що індексуються), вклади, дохід на які нараховується за складними процентами та вклади, що передбачають обов'язкове попередження банку за певний строк про вилучення коштів.

2. Посилити увагу на загальнодержавному рівні до розвитку безготівкових розрахунків населення через банки. Оснащення більшості підприємств роздрібною торгівлі і сфери послуг платіжними терміналами для розрахунку банківськими картами збільшить безготівкові розрахунки та дасть можливість збільшити суму коштів на рахунках фізичних осіб.

3. Використати комплексний підхід до обслуговування клієнтів банку. Для вітчизняних банківських установ необхідною умовою залучення додаткових коштів є постійне розширення діапазону послуг. Так, окрім традиційного

кредитно-розрахункового та касового обслуговування банки мають надавати клієнтам додаткові послуги, зокрема: консалтингові послуги, фінансове планування й управління капіталом клієнта, довірче управління, послуги не фінансового характеру, що надають додаткові привілеї та сервіси (дисконтні програми, приватні ділові клуби), інтернет-еквайринг, хеджування валютних ризиків, емісія «привілейованих» пластикових карток тощо.

4. Покращити систему страхування депозитів. На нашу думку, необхідно розглянути можливість виплати компенсації юридичним особам за вклади, вразі банкрутства банку та підвищити рівень гарантованого відшкодування вкладів фізичних осіб [61, с. 95-96].

Слід також відзначити, що реалізація кредитно-інвестиційного потенціалу фізичних осіб у нашій державі є недостатньою через значну частину заощаджень, що зберігаються поза банківською системою (близько 300 млрд. грн. за оцінками валютних експертів). За даними досліджень австрійської компанії IMAS International і Erste Bank 47% населення України зберігає готівку поза банківською системою. Саме ці неорганізовані приватні заощадження могли б стати важливим джерелом поповнення довгострокових банківських ресурсів.

Отже, для здійснення довгострокових кредитних та інвестиційних вкладень, яких потребує вітчизняна економіка задля масштабної модернізації, необхідним є збалансування кредитно-інвестиційного потенціалу банків в першу чергу через забезпечення стабільності довгострокових коштів юридичних та фізичних осіб.

Останнє з проаналізованих джерел фінансових ресурсів банку - запозичені кошти, що формуються через кошти інших банків (міжбанківські кредити та депозити до 1 року та понад 1 рік, фінансовий лізинг від інших банків) та продаж цінних паперів власного боргу (банківські векселі, ощадні сертифікати, облігації до 1 року та понад 1 рік) і відіграють важливу роль у формуванні фінансових ресурсів банку.

У складній фінансово-економічній ситуації в країні у 2008 – 2009 рр., банківські установи були змушені розробити заходи, спрямовані на компенсацію відпливу вкладів за рахунок інших фінансових ресурсів та використовувати такі

джерела формування кредитно-інвестиційного потенціалу як міжбанківські кредити, цінні папери власного боргу та іноземні інвестиції. Упродовж 2009 року банками залучено майже 30 млрд. дол., з яких 21,95 млрд. дол. – це кредити здебільшого від материнських структур [65].

Станом на 01.09.2012 р. міжбанківські кредити та депозити становили 165,1 млрд. грн., що складає 18,8 % від загальної структури зобов'язань банків. Як показала світова фінансова криза, використання банківськими установами зовнішніх запозичень як фінансових ресурсів для здійснення кредитно-інвестиційної діяльності, робить банки більш чутливими до нестабільної кон'юнктури міжнародних ринків капіталу. Також варто відзначити, що вибір того чи іншого джерела позичених коштів зумовлює дія таких факторів: вартість джерела ресурсів; строки погашення; надійність джерела; правила та обмеження щодо використання; доступність джерела; інші фактори, що впливають із специфіки конкретного джерела [82, с. 184].

Отже, кредитно-інвестиційний потенціал характеризується певним набором потенційних та реальних ресурсів, що можуть бути використані для здійснення кредитних та інвестиційних операцій банку.

Проаналізувавши фінансові джерела кредитно-інвестиційного потенціалу банку, можемо їх розділити на три групи за ступенями стабільності:

- 1) найбільш стабільні (власні кошти банку та довгострокові зобов'язання);
- 2) стабільні (строкові депозити, незнижуваний залишок на поточних рахунках);
- 3) нестабільні (залишки на поточних рахунках, які постійно змінюються, запозичені кошти).

Слід наголосити на тому, що збалансованість термінів ресурсних джерел і кредитних вкладень банків потребує дотримання відповідної пропорції між стабільними джерелами ресурсів, які мають покривати не менше 3/4 обсягів кредитування [40, с. 247].

Якщо розглядати 2007 – початок 2008 рр., то банки активно залучали кошти із зовнішніх джерел, а у 2009 р., з розгортанням фінансової нестабільності в

державі, основу кредитно-інвестиційного потенціалу банків становили внутрішні ресурси, насамперед кошти фізичних і юридичних осіб (понад 40%), кредити Національного банку України (понад 10%), кошти інших банків (до 40%). Щодо питомої ваги інших складових, зокрема, заборгованості банків за цінними паперами власного боргу (2%), то вони залишалися незначними. Отже, за умов складної фінансово-економічної ситуації в державі, саме залучення заощаджень суб'єктів господарювання та фізичних осіб на строкові рахунки та збільшення власних коштів банку, як дешевих та найбільш стабільних фінансових ресурсів, сприятиме розширенню обсягу кредитно-інвестиційних операцій банків.

Отже, за умов політичної та фінансової нестабільності в державі, збалансування кредитно-інвестиційного потенціалу банків має бути спрямоване на стабілізацію його структури та збільшення частки довгострокових коштів, що відповідатиме основним завданням кредитно-інвестиційної політики банку.

2.3. Процентна політика банків як напрям забезпечення їх ефективної діяльності

Важливе місце у діяльності центрального банку займає процентна політика. Через зміну пропозиції грошей процентна політика центрального банку впливає на ринкові процентні ставки, тобто на ставки за всіма іншими видами операцій на грошовому ринку. А отже, діяльність Національного банку України в галузі процентної політики впливає на становище всіх суб'єктів економічної діяльності, на кон'юнктуру ринку та розвиток економіки в цілому. Центральні банки, використовуючи надання позик комерційним банкам, домагаються двох основних цілей:

- по-перше, центральний банк контролює обсяги грошової пропозиції, надаючи можливість комерційним банкам збільшувати власні резерви;
- по-друге, таким чином центральний банк може і контролювати відсоткові ставки комерційних банків.

Відповідно до Закону України “Про Національний банк України,” процентна політика Національного банку - це регулювання Національним банком попиту та пропозиції на грошові кошти як через зміну процентних ставок за своїми операціями, так і шляхом рекомендацій щодо встановлення процентних ставок за активними та пасивними операціями банків з метою впливу на процентні ставки суб'єктів грошово-кредитного ринку та дохідність фінансових операцій [73, с. 16]. На підставі тенденцій розвитку грошових ринків сучасних економік можна сказати, що поряд з ринковою ціною відсоткові ставки є найважливішим інструментом економічного виміру, який дає змогу оцінювати динамку економічних процесів і використовується при прийнятті рішень стосовно доцільності проведення певних економічних дій.

Зимовець В.В. трактує облікову ставку, як інструмент грошово-кредитної політики, що полягає у зміні відсотків за кредитами та депозитами, що їх центральний банк надає комерційним банкам [38, с. 145]. Історично поняття облікової ставки пов'язане з діяльністю центрального банку з переобліку векселів, представлених комерційними банками. У сучасних умовах зміст операцій центрального банку з рефінансування означає не лише купівлю векселів (переобліковий кредит) чи позики під заставу цінних паперів (ломбардний кредит), а й надання всіх видів кредитів комерційним банкам.

Можна виділити дві групи причин, які впливають на рівень облікової ставки центрального банку:

1) причини, обумовлені загальними тенденціями розвитку національної економіки;

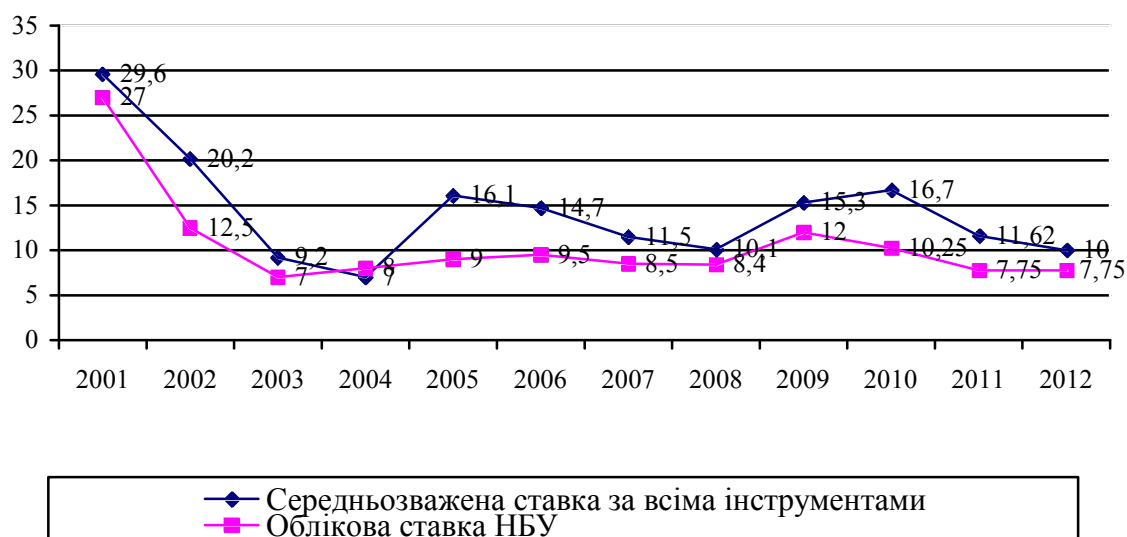
2) причини, пов'язані з рішенням центрального банку щодо грошової сфери.

Перша група причин є первинною щодо другої, оскільки розвиток секторів економіки впливає на рішення центрального банку в грошово-кредитній сфері.

Маніпулювання обліковою ставкою слід розглядати як запобіжний активний важіль впливу на попит і пропозицію на грошовому ринку [38, с. 139].

З початку 2010 року НБУ знизив облікову ставку вже втретє (з 08.06.2010 р. з 10,25% річних до 9,5% річних; з 08.07.2010 р. - до 8,5% річних; з 10.08.2010 р. –

до 7,75% річних). На сьогодні вона знаходиться на рівні нижчому, ніж у роки відносної стабільності (2004-2007 рр.), коли її значення коливалися в межах 8-9,5% річних (нижче поточного рівня облікова ставка була тільки з грудня 2002 року по червень 2004 року – 7% – і з червня по жовтень 2004 року – 7,5%). У період розгортання фінансової кризи облікова ставка НБУ зросла до 12% річних (з квітня 2008 року) і залишалася на такому рівні впродовж найбільшого її загострення. З червня 2009 року починається поступове зниження облікової ставки (рис. 2.4.).

Рис. 2. 4. Динаміка облікової ставки НБУ та середньозважених процентних ставок за всіма інструментами

Слід зазначити, що за 11 років, у період з 2000 року по 2011 рік, середньозважена ставка за всіма інструментами періодично коливалася. Протягом 2004-2007 років спостерігається її поступове зниження, після чого відбувся значний стрибок до 15,3 %.

Так, даний показник у 2006 році становив 11,5% річних проти 14,7% у 2005 році. У 2008 році Національний банк України активно проводив операції щодо підтримки ліквідності банків за допомогою різних інструментів рефінансування,

водночас, підвищуючи середньозважену процентну ставку за ними (у річному обчисленні до 15,3% у порівнянні з 10,1% у 2007 році).

У 2010 році даний показник мав загальну тенденцію до зниження. Його коливання протягом року визначалися оперативним втручанням та реагуванням на потреби ринку.

Як наслідок, середньозважена процентна ставка за всіма інструментами рефінансування знизилася до рівня 10 % в 2011 році і досягла значення аналогічного показника в 2007 році [42, с. 243].

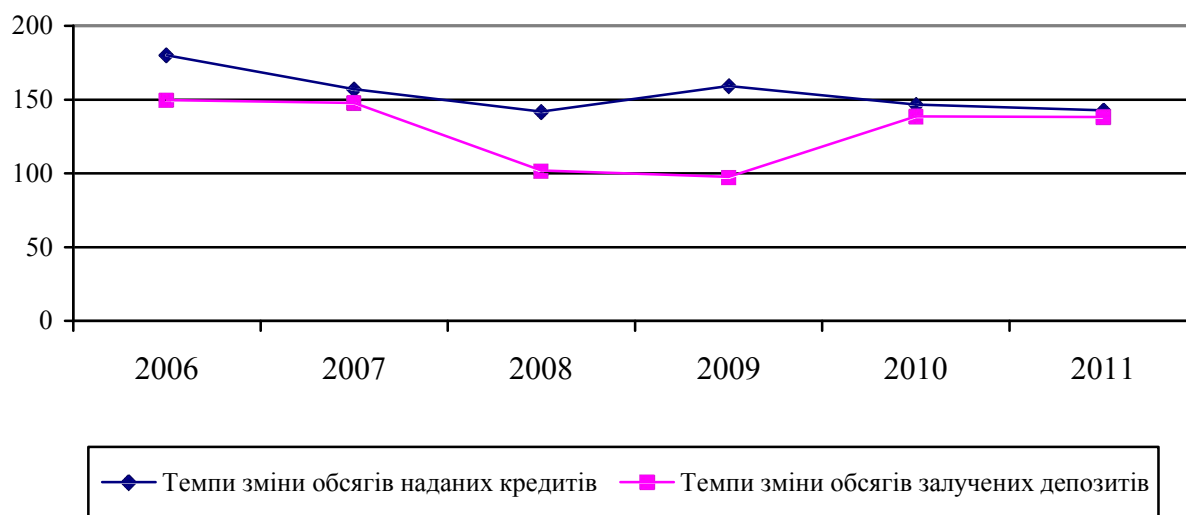
Як зазначено в офіційному повідомленні НБУ: «Розмір облікової ставки знижено, з метою сприяння закріпленню позитивних тенденцій на грошово-кредитному ринку і створення стимулів для поліпшення ситуації в реальному секторі економіки» [78].

Результати оцінки рівня прибутковості такого виду фінансових інструментів як депозити, за підсумками 2007 року свідчать, що зберігати гроші на депозитах в українських банках стало не вигідно. Більшість вкладників понесли значних збитків тому, що процентні ставки за депозитами не перекрыли навіть річного рівня інфляції.

Найбільших втрат зазнали ті клієнти, які зробили ставку на американську валюту. Хоча курс долару був відносно стабільним по відношенню до гривні, ціни стрімко зростали, і 9-10% річних, які були запропоновані вітчизняними банками за депозитами в американській валюті, не змогли зберегти гроші від знецінення.

Тільки ті клієнти, які зробили ставку на євро, отримали прибуток. Незважаючи на те, що ставки були не досить високими – приблизно 9% річних, курсова різниця принесла прихильникам євровалюти прибуток. Адже за 2007 р. курс євро по відношенню до гривні зміцнів на 10,2%. Тож перед тим, як відкривати депозитний рахунок у банку, необхідно проаналізувати перспективи тієї чи іншої валюти [42, с. 243].

Аналіз вартісних аспектів між залученими ресурсами та наданими кредитами дозволяє дослідити тенденції впливу на процентні ставки та встановити прийнятні умови для розширення клієнтської бази (рис. 2.5.).

Рис. 2.5. Темпи зміни обсягів за наданими кредитами та залученими депозитами в цілому по вітчизняній банківській системі (% до попереднього періоду)

Враховуючи корелятивність банківських ризиків слід пам'ятати, що кредитний ризик - один з основних чинників, що впливає на величину відсоткової ставки за користування кредитом. Тож саме цінові аспекти наданої позички й відіграють ключову роль у процесі управління кредитним ризиком, а відтак їхній аналіз дуже важливий.

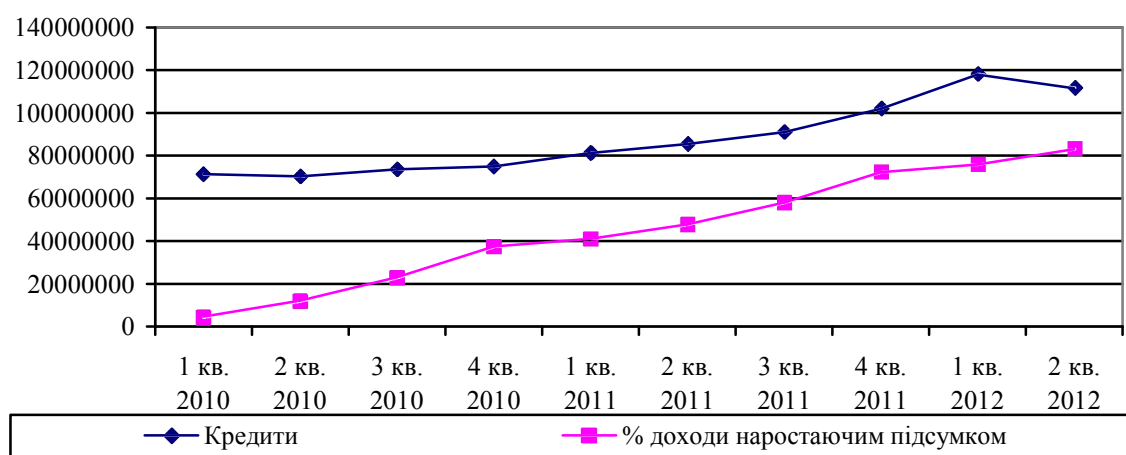
Утім, перш ніж безпосередньо зосередити увагу на конкретних рекомендаціях щодо врахування вартості кредитних ресурсів через імовірність виникнення та розвитку кредитного ризику в банку, наведемо статистичне підтвердження ґрунтовності визначення таких рекомендацій.

Впродовж останніх років поступово зменшується ціна кредитних ресурсів, що робить їх доступнішими, а відтак зростає загроза настання кредитного ризику [60, с. 336].

Переважає більшість приросту (60,0%, або 1,1 млрд. грн.) була сформована за кредитами, наданими в іноземній валюті, які порівняно з попереднім місяцем збільшилися на 15,3% – до 8,4 млрд. грн. (найвищий рівень з грудня 2010 року).

Продовжився зростаючий тренд кредитів у національній валюті, які у квітні, порівняно з попереднім місяцем, зросли на 3,4% і становили 22,9 млрд. грн. У річному обчисленні зміна кредитів, наданих сільськогосподарським корпораціям, п'ятий місяць поспіль мала додатне значення, а її темп прискорювався. У квітні приріст збільшився до 23,3% порівняно з 16,5% у березні (за кредитами, наданими нефінансовим корпораціям, приріст становив відповідно 15,7% та 15,1%) [67].

Підтвердженням даної тенденції є динаміка, що показує взаємозв'язок між обсягами та відсотками за наданими кредитами в окремому банку, а саме в ПАТ КБ «Приватбанк» протягом 2009-2011 років (рис. 2.6.).

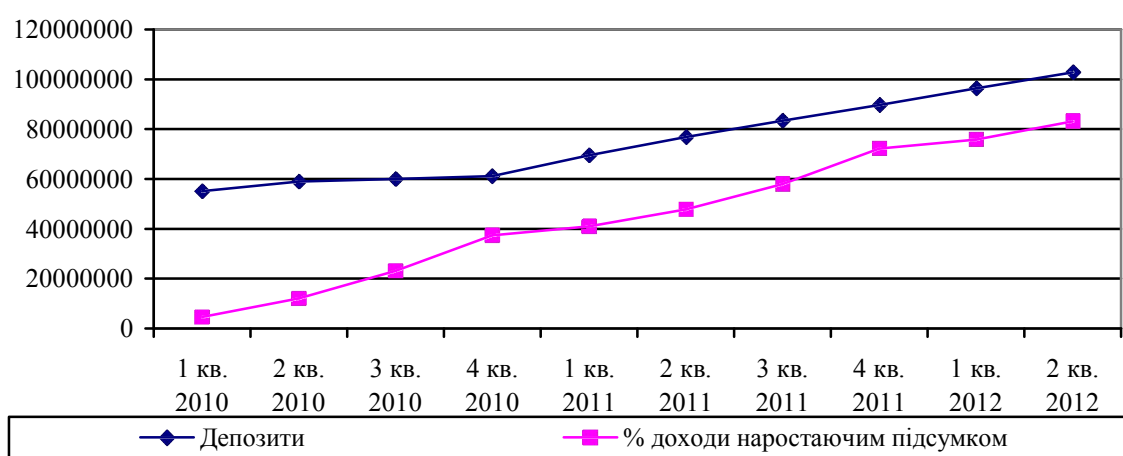
Рис. 2.6. Взаємозв'язок між обсягами та відсотками за наданими кредитами в ПАТ КБ «Приватбанк»

Якщо оцінювати кредитування ПАТ КБ «Приватбанком» фізичних і юридичних осіб у сумарному обсязі, то на 01.01.2010 р. воно становить близько 72 млрд грн. Відтак, Приватбанк є лідером українського ринку за величиною кредитного портфеля. При цьому важливо зазначити спрямованість кредитування для задоволення потреб у кредитних ресурсах, головним чином юридичних осіб, що відповідає стратегії банку.

Запорукою успішної діяльності Приватбанку на кредитному ринку є застосування різних інноваційних технологій. На наш погляд, чи не найвагоміше

місце з-поміж них займає технологія мікrokредитування від ПАТ КБ "Приватбанк", яка дає змогу істотно підвищувати ефективність управління кредитним портфелем комерційного банку.

Досить вагомим постає питання збалансованості (визначенні загального співвідношення) обсягів наданих кредитів до відповідних ресурсів банку. Тому, проаналізуємо взаємозв'язок між обсягами та відсотками за залученими депозитами в окремому банку, а саме в ПАТ КБ «Приватбанк» протягом 2009-2011 років (рис. 2.7.).

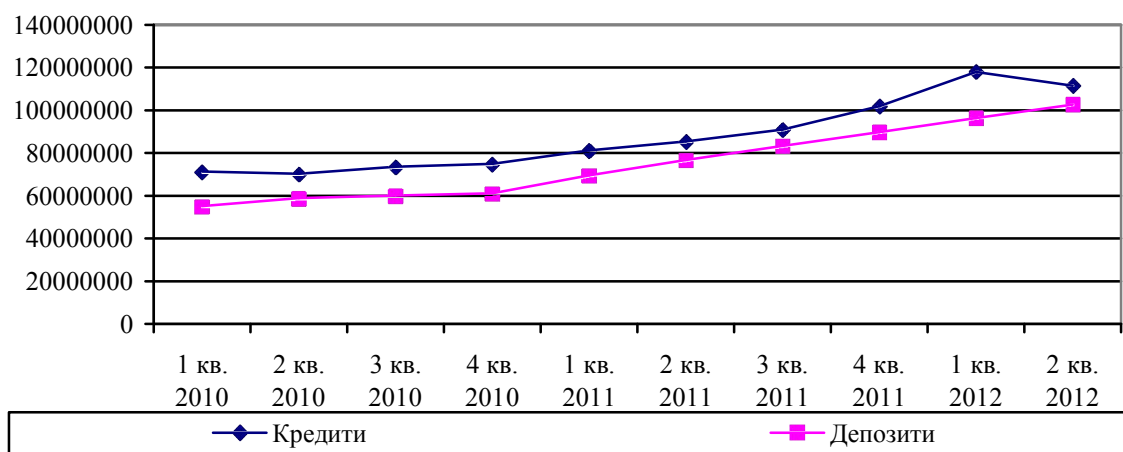
Рис. 2.7. Взаємозв'язок між обсягами та відсотками за залученими депозитами в ПАТ КБ «Приватбанк»

У роботі ПАТ КБ «Приватбанк» по залученню депозитів важливу роль відіграє процентна політика, оскільки одержання доходів від вкладених коштів для клієнтів є суттєвим стимулом до активації внесків. Процентна політика є одним з показників надійності і стабільності ресурсної бази банку і повинна вкладатися в рамки двох протилежних вимог: по-перше, процентна ставка за депозитами повинна бути достатньо привабливою для потенційних вкладників; по-друге, процентна ставка не повинна різко перевищувати нижню межу процентної маржі між активними і пасивними операціями банку.

У цілому, за результатами аналізу вкладів юридичних та фізичних осіб за період 2009–2011 рр. ПАТ КБ «Приватбанк» динаміка змін була така: з 2009 по 2011 рр. спостерігається зростання вкладних операцій. Так, станом на кінець 2010 р. вкладні операції становили 89 742 266 млн. грн, а у 2009 р. – 61 215 100 млн. грн, що порівняно з 2010 р. в 1,4 раза менше [68].

За результатами аналізу можна сказати, що в період спаду, в 2009 р., перевагу клієнти надавали депозитам «до запитання». Однією з причин такого явища можна назвати світову затяжну рецесію, яка розпочалася в 2007 р. у США, а відчутною для банківської системи України стала вже у 2008 році.

Аналізуючи динаміку вкладів в установах банку, слід зауважити, що за період 2009 року по сьогоднішній день Управлінням з ресурсної політики ПАТ КБ «Приватбанк» здійснюється діяльність в напрямку формування ефективної ресурсної політики банку, підвищення його конкурентноздатності на ринку вкладних операцій населення, координації діяльності установ банку з питань залучення коштів фізичних осіб. Завдяки цьому спостерігається зростання вкладів фізичних осіб в цілому по банку (рис. 2.8.).

Рис. 2.8. Взаємозв'язок між наданими кредитами та залученими депозитами в ПАТ КБ «Приватбанк»

Тож ПАТ КБ «Приватбанк» має достатню міцність для захисту від кредитного ризику у вигляді існуючої динаміки залучених депозитів. Проте, наявні вітчизняні умови ведення банківської діяльності змушують цей банк також підвищувати відсотки, але в цьому аспекті головне захист не стільки від прямого кредитного ризику, скільки від опосередкованого, що пов'язано з підтриманням його ресурсної бази на достатньому рівні для задоволення потреб потенційних позичальників.

ПАТ КБ «Приватбанк», як суб'єкт депозитного ринку, базуючись на конкретних умовах функціонування депозитного ринку, намагається реалізувати свої інтереси за умови врахування впливу депозитної політики центрального банку. Депозитна політика ПАТ КБ «Приватбанку» банку спрямована на оптимізацію витрат із залучення коштів на депозитному ринку за умови їх ефективного використання. Такий механізм реалізації інтересів усіх суб'єктів депозитного ринку формує ціну на депозитні кошти.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

За результатами розгляду основних питань розділу 2 «Сучасні тенденції функціонування банківських установ в Україні» зроблено наступні узагальнюючі висновки.

Для банківських установ великого значення набуває питання збалансування кредитно-інвестиційного-потенціалу. Адже, збалансування кредитно-інвестиційного потенціалу вітчизняних банків, за складних економічних умов та світовій фінансовій нестабільності, полягає в знаходженні правильного співвідношення між стабільністю і вартістю банківських кредитно-інвестиційних ресурсів. Тобто чим більшою буде частина стабільних і недорогих банківських ресурсів, тим вищою буде стійкість та прибутковість банківської установи і тим більше коштів буде направлено в економіку країни.

Розвиток методичних підходів до формування кредитної політики банку має реалізовуватися в напрямках: перманентне вдосконалення системи оцінки кредитоспроможності позичальника; подальше поліпшення всіх аспектів кредитної діяльності і оптимізація організаційної структури з метою забезпечення якісно нової системи управління банком; використання комплексного програмно-цільового підходу до планування діяльності банківської установи; оптимізація кредитних вкладень за рівнем галузевого ризику з урахуванням потенційної ефективності; збільшення обсягу й видів кредитування з метою успішної реалізації концепції банку з урахуванням фінансової нестабільності; поліпшення маркетингової діяльності (насамперед шляхом встановлення оптимальних кредитних ставок і залучення нових клієнтів).

Дослідження прогнозування фінансових показників в ПАТ КБ «Приватбанк» полягає в аналізі та виявленні основних закономірностей і тенденцій розвитку комерційного банку, передбаченні змін умов і факторів цього розвитку, створенні наукової бази для розробки довгострокової економічної та фінансової політики банку та прийняття рішень щодо його реалізації.

В комерційних банках прогноз є необхідною складовою частиною процесу планування та розробки фінансової та економічної політики. Він дає змогу окреслити контури й намітити результати економічного розвитку в плановому періоді на основі аналізу вихідних умов і очікуваних тенденцій розвитку, а також економічної ситуації в країні та намірів уряду в галузі економічної політики й зовнішньоекономічної діяльності.

За сучасних економічних умов, стратегічне управління в банку має спрямовуватись на мінімізацію дії світової фінансової нестабільності. Вплив кризових явищ на світових фінансових ринках має неоднозначний характер на вітчизняну банківську систему. Адже нестабільність світових ринків позначилася на економіці та банківській системі України.

В умовах світової фінансової нестабільності, коли банківським установам все важче повноцінно здійснювати кредитно-інвестиційну діяльність, гостро постає питання фінансових ресурсів банків. Адже без достатніх ресурсів банки не можуть у належних обсягах не тільки реалізовувати потужні інвестиційні проекти (з метою забезпечення процесу модернізації економіки), а й здійснювати кредитування поточних потреб юридичних та фізичних осіб. Саме тому банківським установам, як чи не єдиним інституційним інвесторам у національне господарство, так важливо приділяти увагу формуванню збалансованого кредитно-інвестиційного потенціалу.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ПОКРАЩЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ В ПОСТКРИЗОВИЙ ПЕРІОД В УКРАЇНІ

3.1. Шляхи вдосконалення роботи банків з проблемними кредитами

Діяльність банків і всієї банківської системи в цілому показує, що незалежно від типу кредитної політики, якості кредитного портфеля, методик, які застосовуються при оцінці кредитоспроможності позичальника та управління кредитним ризиком, усі банки тією чи іншою мірою стикаються з проблемами неповернення кредитів. У більшості випадків неповернення кредиту та його пролонгація зумовлюється погіршенням фінансового становища та виникненням відповідних проблем у господарській діяльності позичальника банку. Це у свою чергу зумовлює несвоєчасну виплату основної суми кредиту та процентів за ним, що негативно відображається на діяльності кредитора. Все це призводить до виникнення проблемної заборгованості за наданими кредитами або ж до перетворення звичайних кредитів у проблемні.

Проблемний кредит – це кредит, за яким своєчасно не проведені один чи декілька платежів, значно знизилася вартість забезпечення, виникли обставини, які дозволяють банку сумніватися у поверненні кредиту.

Наданий кредит позичальнику відразу не є проблемним, він таким стає. Хоча здебільшого проблемні кредити не виникають несподівано.

Обґрунтуванням такої ситуації є те, що розрізняють багато сигналів, які свідчать про погіршення фінансового стану позичальника та виникнення проблем зі своєчасною сплатою або й взагалі несплатою тіла кредиту та відсотків за ним. Ефективне управління проблемними кредитами потребує чітко сформованого організаційного забезпечення. Розрізняють три рівні організаційного забезпечення, а саме: стратегічний, тактичний та оперативний.

На стратегічному рівні управління проблемними кредитами здійснюється загальними зборами акціонерів, спостережною радою та правлінням банку.

Загальні збори акціонерів вирішують стратегічні питання щодо управління проблемними кредитами. Спостережна рада банку як орган банку, який представляє інтереси його власників, несе відповідальність за визначення стратегії роботи банку в цілому. Правління банку несе відповідальність за організацію та впровадження загальної ефективної системи управління проблемними кредитами.

На тактичному рівні управління проблемними кредитами займаються кредитний комітет, тарифний комітет і служба внутрішнього аудиту.

На оперативному рівні управління проблемними кредитами банку здійснюється підрозділом по роботі з проблемними кредитами, підрозділом стратегічного аналізу банку, підрозділами безпеки, юридичними службами та співробітниками фронт та бек-офісу.

Для ефективної роботи банку доцільно створити спеціалізований підрозділ по роботі з проблемними активами, який здійснює комплекс заходів щодо повернення проблемної заборгованості, супроводжує активи від стадії переходу до групи проблемних до одержання конкретного результату, здійснює організацію, облік і контроль діяльності дочірніх структур банку, котрі залучаються до роботи з проблемною заборгованістю в межах своєї компетенції, а також здійснює розрахунки, нарахування і контроль за рухом сформованих резервів на можливі втрати за проблемними кредитами [34, с. 33].

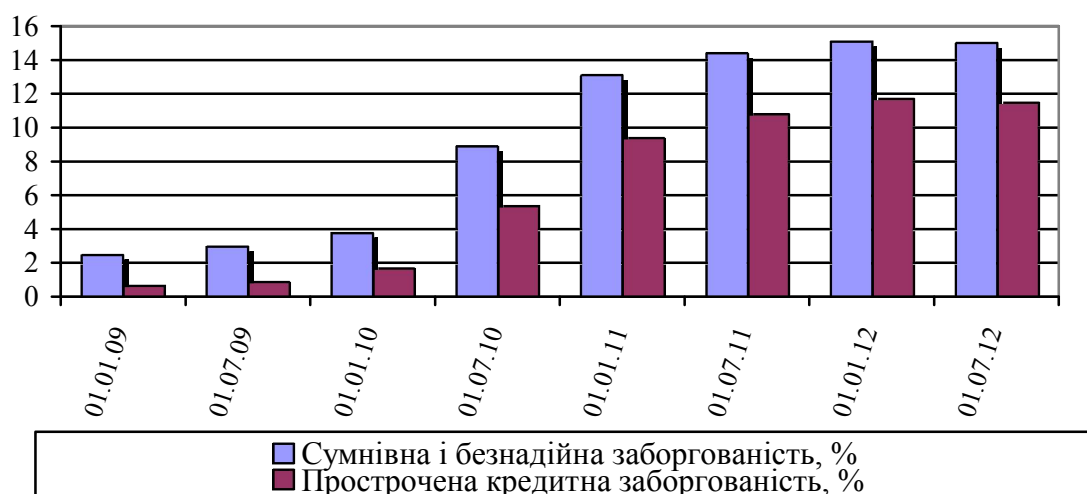
Підрозділ по роботі з проблемними активами повинен підтримувати безпосередній безперервний оперативний контакт із юридичною службою та службою безпеки. Лише завдяки консолідованим зусиллям всіх служб банку можливе досягнення очікуваного ефекту в роботі з проблемними кредитами.

Як свідчить практика, нині завдання реструктуризації кредитної заборгованості пов'язані із фінансовими труднощами позичальника. Це потребує внесення змін до умов фінансування, викликаних неможливістю позичальника виконувати умови кредитного договору щодо погашення відсотків (комісій) за кредитом та щодо основного боргу. При цьому банк повинен проаналізувати причини виникнення зазначених проблем, вивчити можливості позичальника

щодо обслуговування боргу в подальшому (через певний проміжок часу). Для ухвалення рішення відносно проведення реструктуризації кредитної заборгованості у банків мають бути економічні підстави, зокрема: 1) прозорість і розуміння банком бізнесу клієнта, перспективи його розвитку; 2) зацікавленість власників у довгостроковій життєдіяльності бізнесу, наявність плану розвитку; 3) спроможність клієнта обслуговувати реструктуризований кредит (за результатами проведеного банком аналізу); 4) наявність ліквідного забезпечення, яке повністю чи частково компенсує ризики банку (при цьому необхідно враховувати фактичне знецінення забезпечення за період фінансування).

Основним принципом реструктуризації є умова, що грошовий потік, який генерується поточним бізнесом позичальника, після проведення реструктуризації повинен перевищувати грошовий потік від ліквідації.

За станом на 01.09.2012 обсяг кредитної заборгованості, класифікованої як сумнівна і безнадійна, у загальній сумі класифікованих кредитів становив 15 %, а прострочені нараховані доходи – 66,3 % до загальної суми нарахованих доходів. Аналіз розвитку кредитного портфеля українських банків (рис. 3.1) свідчить про негативну тенденцію до зростання простроченої кредитної заборгованості.

Рис. 1. Динаміка негативно класифікованої кредитної заборгованості і прострочених нарахованих доходів за кредитними операціями банків України [67]

Це зумовлює підвищені кредитні ризики, про що свідчать такі дані: частка проблемних кредитів у структурі кредитного портфеля вітчизняних банків зросла у 6 разів – з 2,5 % (за станом на 01.01.2008) до 15 % (за станом на 01.07.2012), що в абсолютному вимірі становить 14,8 млрд грн. і 131,5 млрд. грн. відповідно. Кредитний портфель банківської системи України за цей період зріс з 581,5 млрд грн. до 884,1 млрд грн. Рентабельність капіталу вітчизняних банків погіршилася у зв'язку зі значними відрахуваннями до резерву для покриття можливих збитків за кредитними операціями. Як наслідок, банківська система України за результатами 2011 року продемонструвала збиток у сумі 13 млрд грн.

Найбільш збитковими виявилися АТ “Родовід Банк” (4,3 млрд грн.), ПАТ “Банк Форум” (3,3 млрд грн.), АТ “УкрСиббанк” (3,1 млрд грн.), ПАТ “Сбербанк Росії” (1,5 млрд грн.), що пов'язано, в основному, зі зменшенням регулятивного капіталу банків у зв'язку з формуванням резервів під активні операції [19].

Наведені вище дані дають змогу стверджувати про високий рівень ризиковості кредитної діяльності банків в Україні. Проблемні активи негативно впливають на структуру активів банків та рівень якості кредитних портфелів, чинять тиск на показник достатності регулятивного капіталу банків, суттєво знижують ефективність банківської діяльності, створюють труднощі для роботи позичальників та кредиторів, ускладнюють процес управління фінансовими потоками, підривають довіру вкладників та інвесторів до банківської системи, істотно скорочують можливості фінансування реального сектора економіки країни. За висновками міжнародної експертної компанії DB Research, реальний показник негативно класифікованих активів у кредитному портфелі банків України на сьогодні становить 45 % від його вартості [3].

Отже, з огляду на ризиковість діяльності вітчизняних банків та зростання частки проблемних активів у структурі кредитного портфеля стабілізація фінансового ринку значною мірою залежить від ефективності управління проблемними активами банків.

Процес управління проблемними активами передбачає такі етапи:

- 1) моніторинг працюючих кредитів;

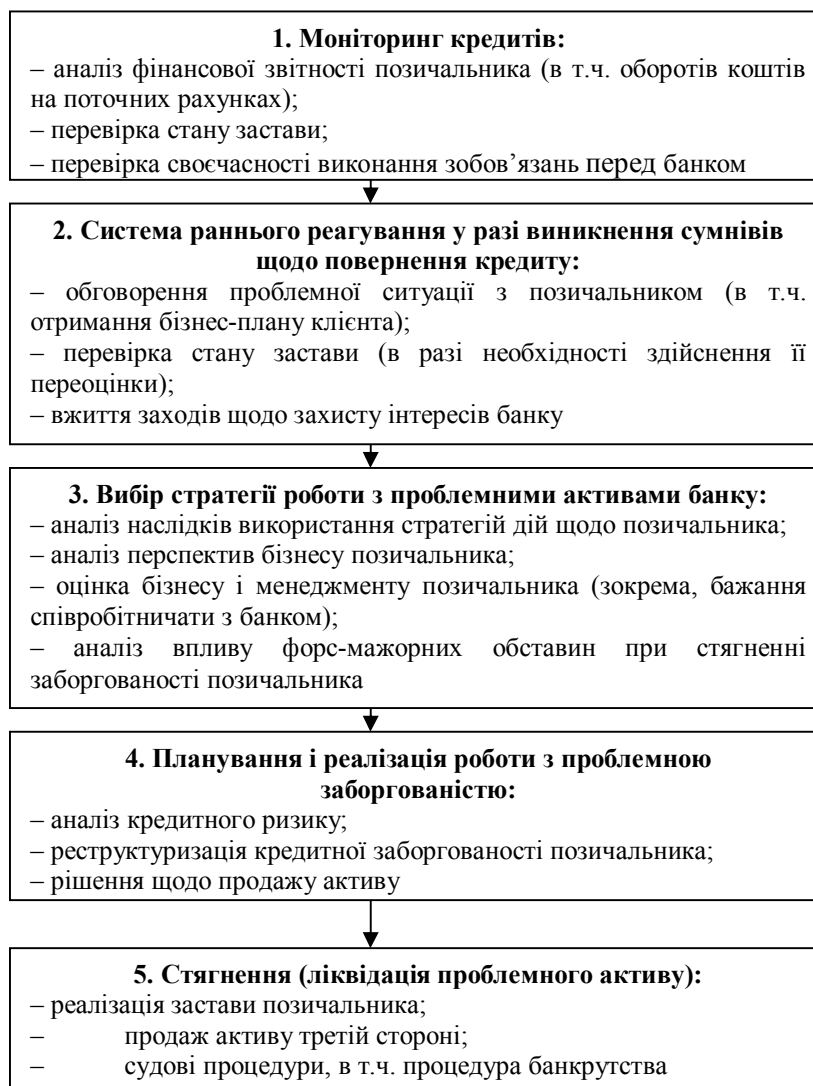
2) раннє реагування менеджменту на виникнення проблемних ситуацій щодо повернення кредитів;

3) аналіз варіантів та вибір стратегії роботи з проблемними активами;

4) відновлення функціонування проблемних кредитів;

5) стягнення заборгованості за проблемними кредитами.

На кожному з цих етапів застосовуються конкретні варіанти та методи роботи, які мають внутрішній та зовнішній щодо банків характер дії (рис. 3. 2).

Рис. 3.2. Процес внутрішньобанківського управління проблемними активами банку [62, с. 14]

Як уже зазначалося, найефективнішим методом роботи з проблемними активами банку є здійснення реструктуризації кредитної заборгованості. Аналіз особливостей застосування цієї практики в Україні дає змогу визначити характеристику способів її використання у вітчизняній банківській системі [41, с.32].

Основні способи використання реструктуризації кредитної заборгованості банків України включають:

1) внутрішні методи управління проблемними активами: пролонгація кредиту, що передбачає продовження строку кредитування; надання банком кредитних канікул позичальнику, що дає змогу позичальнику упродовж певного часу (в основному, 6–9 місяців, при цьому враховується поточний фінансовий стан позичальника) погашати тільки відсотки за кредитом; зміна схеми погашення кредиту з класичної на ануїтетну – або навпаки (класична схема передбачає щомісячне зменшення суми платежів за кредитом, за ануїтетною схемою кредит погашається рівними частинами); переведення валютного кредиту в гривневий, або конверсія.

Є актуальним для позичальників, які не мають джерел валютної виручки з метою убезпечення від ризиків, пов'язаних із коливаннями курсу валюти; одночасно із кредитними канікулами банк може додатково на певний строк знижувати відсоткову ставку за кредитом. Аналіз застосування зазначених способів реструктуризації під час банківської кризи 2008–2010 років дає змогу стверджувати про недостатню ефективність їх використання.

За даний період частка проблемних кредитів зросла на 116,7 млрд. грн. Недоліками внутрішньобанківських методів управління проблемними активами є втрата ліквідності, відволікання істотних фінансових ресурсів від основної діяльності, утримання на балансі банку прогнозованих фінансових втрат за ризиками, обмежена гнучкість застосування.

У разі неефективності застосування внутрішніх методів управління проблемними активами керівництво банку може прийняти рішення про

доцільність зовнішніх щодо банку дій для поліпшення структури його балансу та відновлення ліквідності;

2) зовнішні методи управління проблемними активами: передача проблемних активів в управління третій особі (колектору) без оптимізації балансу банку; передача/продаж проблемних активів пов'язній фінансовій компанії на засадах оптимізації балансу (SPV onshore/offshore); продаж проблемних активів непов'язаній фінансовій компанії на умовах факторингу; здійснення сек'юритизації активів; інші методи [19].

Особливістю застосування зазначених методів є прийняття рішення щодо їхнього вибору на етапі стягнення кредиту внаслідок неефективності превентивного внутрішньобанківського управління проблемними активами [57, с. 48].

Банківський досвід застосування методів продажу проблемних активів в Україні свідчить про активний розвиток упродовж 2009–2010 рр. таких форм, як передача проблемних активів в управління третій особі (колектору) та продаж проблемних активів непов'язаній фінансовій компанії на умовах факторингу. Так, за даними колекторської компанії Credit Collection Group, у 2009 році банківський сектор України передав в обслуговування колекторам проблемних активів обсягом понад 2 млрд. грн. за середньою ринковою ціною не більше 10 % від суми заборгованості за тілом кредиту.

Найбільш активними учасниками ринку продажу проблемних активів у 2009–2011 рр. були ПАТ КБ “Правекс-Банк”, ПАТ “ІНГ Банк Україна”, ПАТ “Кредит Європа Банк”, ПАТ “Креді Агріколь Банк” (правонаступник ПАТ “Індекс-Банк”), ПуАТ “СЕБ Банк”, АТ “ОТП Банк”, ПАТ “БТА Банк”, ПАТ “Кредобанк”, АТ “Банк Ренесанс Капітал”, ПАТ УніКредит Банк та ПАТ “Платинум Банк”. Середня знижка продажу проблемних кредитних портфелів становить 97–98 %.

Наприклад, у 2009 р. колекторська компанія Credit Collection Group викупила у ПАТ КБ “Правекс-Банк” кредити на 930 млн. грн, заплативши за них 3,7 млн грн. (лише 0,39 % від суми проданого кредитного портфеля). Крім того, у

2010 році продавали свої борги й інші фінустанови (у середньому, на 10–20 млн грн.): АТ “ОТП Банк”, ПАТ “Креді Агріколь Банк”, ПАТ “БТА Банк”, ПАТ УніКредит Банк, ПуАТ “СЕБ Банк”, ПАТ “ІНГ Банк Україна”. Ціна, як правило, становила близько 2 % вартості активу, а покупцями були великі колекторські компанії: Credit Collection Group, eCall, CredEx, Укрборг, Укрфінанси [3].

За прогнозами експертів, у 2013 році українські банки будуть і надалі активно співпрацювати з колекторськими компаніями з метою продажу проблемних активів і поліпшення якості кредитного портфеля.

Зарубіжний досвід свідчить, що ефективно розв’язати проблему управління проблемними активами банків на пізніх стадіях роботи із заборгованістю можна також шляхом передачі проблемних активів пов’язаній фінансовій компанії на засадах оптимізації балансу (SPV onshore/offshore). У вітчизняній практиці такий підхід застосовували АТ “ОТП Банк”, ПАТ “Креді Агріколь Банк” та інші [3].

Одним з напрямів удосконалення роботи з проблемними активами у масштабах усієї банківської системи є створення санаційного банку на державному рівні. На законодавчому рівні у 2009 році були спроби його створити: Президентом України був підписаний Закон “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей проведення заходів з фінансового оздоровлення банків” від 24.07.2009. Згідно з цим законом Кабінет Міністрів за поданням Національного банку, погодженим із Комітетом Верховної Ради України з питань фінансів і банківської діяльності, має право створити санаційний банк, який не є учасником Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Основним завданням санаційного банку є захист інтересів вкладників (кредиторів) банків. Проте і досі такий банк не створено [77].

Однак нині Національний банк України почав активно обговорювати питання щодо створення банку “поганих активів” для оздоровлення банківської системи України.

3.2. Створення «тимчасового» та «проблемного» банків як напрям відновлення фінансової стійкості банківських установ

Як уже зазначалося у п 3.1. даного дослідження, фінансова криза в банківському секторі істотно впливає на погіршення фінансових результатів діяльності банків, скорочення обсягів залучення депозитів та надання кредитів, зменшення фінансової стійкості та ліквідності банківських установ. Це, своєю чергою, призводить до неспроможності банків виконувати зобов'язання перед вкладниками та кредиторами і стримує відновлення кредитування реального сектору економіки України. Тому існує необхідність розроблення заходів для зменшення негативних наслідків фінансової кризи у вітчизняній банківській системі, відновлення ефективної роботи банків на основі вдосконалення управління проблемними активами. Фінансова криза у банківському секторі зумовила зниження темпу приросту загальних банківських активів і обсягу наданих кредитів, збільшення суми резервів під активні операції через підвищення частки проблемних активів та депозитів до запитання, а відтак, зниження обсягів прибутків, ліквідності та фінансової стійкості банківських установ.

Загалом фінансова криза у банківському секторі зумовила зниження темпу приросту загальних банківських активів і обсягу наданих кредитів, збільшення суми резервів під активні операції через підвищення частки проблемних активів та депозитів до запитання, а відтак, зниження обсягів прибутків, ліквідності та фінансової стійкості банківських установ.

У сучасних умовах вітчизняні банки застосовують практику щодо передавання проблемних кредитів колекторським компаніям із значним рівнем дисконту (інколи до 90%). Однак на ринку зафіксовано лише декілька угод із викупу проблемної заборгованості такими компаніями. Зокрема, колекторська група “Credex” викупила портфель проблемних боргів в “Індекс-банку”, який контролює французька компанія “Credit Agricole”. Колекторська компанія “Credit Collection Group” викупила портфель проблемних боргів у “Промінвестбанку”.

Колектори відзначають, що банки передають їм на обслуговування близько 11 % обсягу проблемних кредитів, що становить 6–7 млрд. грн. Найменше зацікавленими є колектори в придбанні портфельів іпотечних кредитів, оскільки терміни виплати боргів за цими кредитами іноді досягають 30 років. Тому для викупу іпотечних кредитів необхідно створювати спеціальний фонд, термін дії якого має становити десятки років.

Потрібно зазначити, що українські колектори нині не мають достатніх фінансових можливостей для викупу значної суми проблемної заборгованості, а банки через судову процедуру продають проблемні активи із високим відсотком покриття проблемної заборгованості (як правило, близько 25% вартості кредитів за умови реалізації заставних активів нерухомості).

У разі виникнення загрози банкрутства одного або декількох банків центральний банк та органи державної влади мають прийняти рішення щодо реалізації заходів для мінімізації негативних наслідків такої ситуації. Ефективним способом вдосконалення організації управління проблемними банківськими активами, який використовують розвинені країни світу задля попередження банкрутства банківських установ, є створення “тимчасового” або “проблемного” банків.

“Тимчасовий” банк (“перехідний”, “bridge bank”) створюється на певний час із метою придбання активів та прийняття зобов’язань збанкрутілого банку і діє до тих пір, поки не буде схвалено остаточної резолюції щодо банкрута (реорганізації або ліквідації). Рішення стосовно того, які активи та зобов’язання будуть передані до “тимчасового” банку ухвалює ліквідаційна комісія.

Перший “тимчасовий” банк з’явився у 1987 році в США відповідно до “Акту про конкурентну рівність у банківському секторі”, згідно з яким обов’язки щодо створення таких банків поклалися на Федеральну корпорацію страхування депозитів (далі ФКСД). Для вирішення проблеми неплатоспроможних банків у США застосовується процедура “управління платоспроможністю “тимчасового” банку”, яка включає розпродаж активів і розподіл виручки між кредиторами після вирахування витрат. Отже,

підтримується якість активів, що залишаються в банку та за можливістю скорочуються обсяги прострочених кредитів.

Сьогодні “тимчасовий” банк – це банк, організований ФКСД для прийняття зобов’язань та надання послуг клієнтам банку-банкрута. Після створення “тимчасового” банку ФКСД безпосередньо надає кредити установі й гарантує застрахованим вкладникам безпеку їх заощаджень. Створення перехідної установи дає змогу ретельно дослідити стан банку й остаточно визначитися з альтернативними формами резолюції щодо його подальшого функціонування, а у разі кризи ліквідності – здійснити управління платоспроможністю установи для збереження за умови банкрутства вартості банку.

“Тимчасові” банки успішно функціонують також в Японії, Тайвані та Кореї. Перший “тимчасовий” банк у Кореї було створено в 2007 р. як квазідочірню структуру Кореїської компанії гарантування вкладів депозитів на строк до трьох років з можливістю пролонгації на один рік. Метою створення такого банку було прийняття рішення щодо двох взаємно-ощадних банків. У Японії “тимчасовий” банк засновано в 2007 р. з огляду на потенційні банкрутства банків у майбутньому [58, с. 15.].

“Проблемний” (“госпітальний”) банк – фінансовий інститут, який створюють винятково з метою переведення до нього проблемних активів. Основним завданням функціонування таких банків є здійснення реструктуризації негативно класифікованих активів у спеціальній установі, яка має відповідні фінансові можливості, може спокійно “дочекатися” закінчення кризи та після відновлення платоспроможності боржників повернути такі активи на ринок за прийнятною ринковою ціною, замість того, щоб ці активи ліквідувати у визначеному порядку за низькою вартістю. Варто звернути увагу на те, що основною метою створення “тимчасового” банку є реалізація заходів щодо реорганізації або ліквідації банку-банкрута. Основною функцією “проблемного” банку є вирішення питання щодо зменшення величини негативно класифікованих активів у кредитному портфелі банків.

Відмінності у функціонуванні “тимчасового” та “проблемного” банків наведено у табл.3.1.

Таблиця 3.1.

**Порівняльна характеристика
“тимчасового” та “проблемного” банків [57, с. 45]**

Ознака	“Тимчасовий” банк “	Проблемний” банк
Визначення поняття	Перехідна установа, що здійснює реорганізацію або ліквідацію банків шляхом пошуку покупців або реалізації портфеля його активів	Фінансовий інститут, створений виключно для придбання й управління проблемними активами
Мета створення	Схвалення рішення щодо реорганізації чи ліквідації банку	Розв’язання проблем банків через виникнення на їх балансах проблемних активів
Передумови створення	Масові банкрутства банків	Масове виникнення на балансах банків проблемних активів
Призначення	Управління банками з метою збереження їх вартості в разі банкрутства	Очищення балансів банків від проблемних активів
Основні функції (операції)	Пошук партнерів для реорганізації або ліквідації банку	Викуп проблемних активів (реструктуризація, продаж)
Термін функціонування	Короткостроковий (три роки з можливою пролонгацією на рік)	Середньо – або довгостроковий (в міру проблеми)
Форма власності	Державна	Державна, приватна або змішана

Діяльність “проблемного” банку має такі особливості:

- передавання активів від банку до “проблемного” здійснюється за розрахунковою ринковою ціною. Якщо ринкова ціна є заниженою, то у компанії існує менше стимулів покращувати якість активів і продавати їх за оптимальною ринковою ціною. І навпаки, якщо вартість активів є завищеною (з метою приховування реальних втрат банку), “проблемний” банк не може відновити високу вартість цих активів;

- у разі продажу активів “проблемні” банки забезпечують збалансування швидкості розміщення активів та їх ціни. Так, активи, щодо яких очікується повільне зростання цін, продаються першочергово. Активи, щодо яких у

перспективі очікується значно краща ціна – реалізуються у майбутньому [48, с. 5].

Для виходу із важкої банківської кризи, що розпочалася на тлі рецесії та в умовах надмірного кредитування сектору нерухомості, Швеція використала стратегію комплексної реструктуризації. Для цього було створено Управління підтримки банків, що мало широкі повноваження у сфері врегулювання боргових претензій і ціноутворення на проблемні активи. Більшість банків Швеції самостійно створили власні спеціальні підрозділи для роботи із проблемними активами, які почали активно стягувати борги. Урядова підтримка становила близько 5,9 % ВВП. Однак із часом цей показник значно зменшився завдяки погашенню кредитів і відшкодуванню за рахунок цих коштів наданого державою фінансування.

Механізм придбання проблемних кредитів використовувався для підтримки приватного сектору в США, Південній Кореї, Індонезії та інших країнах, де виникали проблеми в банківському секторі. Фактичне стягнення боргів із неплатоспроможних боржників здійснювали спеціально створена компанія з управління активами або центральний банк. В окремих випадках цю функцію виконував банк, з якого вилучали активи. У Південній Кореї придбання проблемних кредитів у неплатоспроможних банків комбінувалося зі злиттям останніх. Приватним банкам надавалася пряма фінансова допомога уряду у вигляді позик і внесків у акціонерний капітал. Така допомога використовувалася для компенсації втрачених резервів або придбання проблемних кредитів за цінами, що перевищували ринкові.

Враховуючи значну державну допомогу, уряд чи урядова установа зазвичай отримували частковий або повний контроль над проблемними банками [58, с. 13].

Згідно з Законом “Про необхідність економічної стабілізації” у США банк з проблемними активами необхідно розподілити на дві структури, до однієї з яких передати якісні активи банку, а до іншої – неліквідні. Останню формують як окрему компанію, що згодом має бути розпродана [72, с. 7]. В Ірландії уряд схвалив план створення спеціальної установи – Національної компанії з

управління активами, що викупуватиме проблемні активи за рахунок державних облігацій. Передбачається, що ця компанія насамперед має викупити іпотечні кредити на суму 80–90 млрд. євро.

Щодо Німеччини, то 31 травня 2009 року уряд схвалив рішення про створення “проблемного” банку, механізм функціонування якого полягає в реалізації проблемних активів кредитними організаціями в обмін на облігації, ціна яких не перевищуватиме 90 % вартості цих активів. Останні передають до банку на термін до 20-ти років. Окрім того, програмою підтримки фінансового сектору Німеччини передбачено, що центральний банк бере на себе відповідальність щодо викупу проблемних активів банків в обмін на їх гарантію компенсувати збитки в довгостроковій перспективі. Також банки щороку повинні сплачувати до бюджету Німеччини відсотки, розмір яких залежить від величини переданої до центрального банку проблемної заборгованості [57с. 49].

У Росії питанню щодо організації роботи “проблемного” банку також приділяється достатньо багато уваги. Так, у травні 2009 р. такий банк запропонували створити разом із Агенством зі страхування вкладів. Причому, російські банки можуть продати пролонговану заборгованість “проблемній” установі, а через 2–3 роки здійснити її зворотний викуп.

Сучасний зарубіжний досвід стабілізації банківської системи за умов фінансово-економічної кризи можна використати в Україні. Зокрема, доцільним є створення “проблемного” банку на основі таких альтернатив:

- створення державного “проблемного” банку шляхом викупу проблемних активів за рахунок коштів державного бюджету із відшкодуванням банками витрат у довгостроковій перспективі;

- створення недержавного “проблемного” банку приватною компанією чи групою банків із викупом проблемних активів за рахунок коштів засновників;

- здійснення викупу за рахунок коштів державного бюджету не всіх проблемних активів, а лише окремих їх видів (наприклад, іпотечних);

- поєднання другого і третього варіантів – держава здійснює викуп лише іпотечних кредитів із створенням агентства реструктуризації іпотечних кредитів при Державній іпотечній установі [48, с. 5].

Переваги та недоліки створення вітчизняного “проблемного” банку із використанням зазначених вище альтернатив наведено у табл. 3.2.

Таблиця 3.2.

Переваги та недоліки створення “проблемного” банку в Україні

Варіанти створення	Позитивні аспекти	Негативні аспекти
Викуп проблемних активів державою	<i>для держави:</i> можливість контролю за процесом списання проблемних активів; <i>для банків:</i> очищення балансів від проблемних активів; забезпечення можливості збільшення активних операцій банків	<i>для держави:</i> збільшення навантаження на державний бюджет <i>для банків:</i> загроза придбання активів у окремих “обраних” банків, виникнення корупційних схем
Створення недержавного банку	<i>для держави:</i> відсутність навантаження на державний бюджет; <i>для банків:</i> вивільнення грошових коштів банків, які перебувають у резервах	<i>для держави:</i> зниження рівня впливу на ризик недостатності ресурсів для викупу всіх проблемних активів недержавного банку; <i>для банків:</i> забезпечення лише часткового очищення балансів банків від проблемних активів
Викуп окремих видів активів	<i>для держави:</i> можливість контролю за процесом списання проблемних активів (зокрема іпотечних); можливість реструктуризації іпотечних кредитів; <i>для банків:</i> можливість збільшення активних операцій	<i>для держави:</i> зниження рівня впливу на заходи щодо підтримки банківської системи (іпотечні позики становлять тільки 18,6 % від кредитного портфеля банків); <i>для банків:</i> ймовірність лише часткового очищення балансів банків від проблемних активів
Поєднання другого і третього варіанту	<i>для держави:</i> зменшення навантаження на державний бюджет; можливість реструктуризації іпотечних кредитів <i>для банків:</i> вивільнення грошових коштів банків, які перебувають у резервах; можливість збільшення активних операцій	<i>для держави:</i> відсутність системного підходу до вирішення проблеми <i>для банків:</i> ймовірність лише часткового очищення балансів банків від проблемних активів; ризик недостатності ресурсів для викупу всіх проблемних активів

На наш погляд, найдоцільнішим для України є поєднання зусиль держави й банків для створення “проблемного” банку. До того ж, з огляду на обмеженість коштів державного бюджету, прийнятним варіантом було би створення недержавного “проблемного” банку та здійснення викупу за рахунок держави окремих видів проблемних активів комерційних банків.

На користь такого підходу зазначимо таке:

- 1) навантаження на державний бюджет буде істотно меншим, ніж у разі створення державного “тимчасового” банку. Разом із тим значно меншим буде й ризик недостатності ресурсів для викупу всіх проблемних активів. Як наслідок – можна охопити всі комерційні банки або забезпечити об’єктивність їх відбору;
- 2) держава може здійснити реструктуризацію іпотечних кредитів, а наявність у цьому разі якісної застави забезпечить можливість отримання певного прибутку в майбутньому [70, с. 197].

Використання запропонованої моделі фінансової стабілізації банківської системи дозволить зменшити витрати бюджетних коштів, спрямованих на проведення рекапіталізації банківських установ. За даними НБУ величина проблемних активів у загальній структурі кредитного портфеля банків становить близько 10 % або 72,3 млн. грн. В обмін на проблемні активи держава випускатиме цінні папери номіналом 70 % їхньої вартості (згідно з “шведською” моделлю) і, відповідно, передасть до проблемного банку цінні папери на суму 50,61 млн. грн. ($72,3 \text{ млн. грн.} \cdot 0,7$).

Держава може здійснити реструктуризацію боргу за проблемними активами до терміну стабілізації фінансової ситуації у позичальників. Такий термін може становити 6–8 років. Протягом цього періоду позичальники сплачуватимуть державі лише відсотки за сумою заборгованості (близько 18%). Комісійні витрати держави на обслуговування проблемної заборгованості можуть становити 1% від її суми.

Варто зауважити, що загальна сума витрат на рекапіталізацію вітчизняних банків становить близько 16,7 млрд. грн., а її ефективність, як зазначають експерти, є достатньо низькою. Про це свідчить різке погіршення активів

капіталізованих банків. Отже, як засвідчують розрахунки, використання коштів для проведення процедури викупу проблемної заборгованості є ефективнішим, порівняно із рекапіталізацією. Окрім того, залишок суми від здійснення такої операції можна спрямувати на підтримання фінансової стійкості вже “очищених” банківських структур. Для забезпечення ефективності запропонованої моделі формування “проблемного” банку, необхідно вирішити деякі проблеми, а саме:

- розробити й реалізувати механізм фінансування викупу проблемних активів шляхом поєднання інтересів усіх зацікавлених сторін;
- розробити відповідне нормативно-правове забезпечення (зокрема створити правові підстави для передавання заставного майна до “проблемного” банку, впорядкувати оподаткування передавання активів тощо);
- провести аудит банків із метою об’єктивного визначення частки проблемних активів і обсягів проблемних кредитів за їх видами;
- забезпечити ефективне управління проблемними активами.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

На основі вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду функціонування комерційних банків нами було зроблено наступні висновки.

Прагнення банків поповнити капітал за рахунок прибутку від ризикових активних операцій призводить до незбалансованості активів і зобов'язань, загострює процентний ризик і змушує накопичувати значні обсяги ліквідних активів для задоволення потреб клієнтів у ймовірних платежах. З іншого боку, збільшення капіталів і резервів у банківській системі скорочує суму грошей в обігу, що позитивно впливає на стабільність банківської системи, однак не створює адекватних умов для розвитку економіки і, зрештою, може призвести до втрати стійкості окремих банків та стабільності банківської системи в цілому.

Важлива особливість банківського сектору полягає ще й тому, що кожен банк формує стратегію свого розвитку та інфраструктури фінансового обслуговування клієнтів, виходячи із суто мікроекономічних міркувань, а в результаті створюють макроекономічні умови, в яких діють самі банки, так і решта учасників фінансового ринку.

З іншого боку, на стан банківської системи впливає ситуація в реальному секторі економіки, зміни політичних орієнтирів держави та пріоритетів макроекономічного регулювання, що обмежує надання банками фінансових послуг. Врешті стабільність банківського сектору залежить від фінансового стану кожного окремого банку та його здатності динамічно розвиватися, що великою мірою зумовлюється макроекономічною стабільністю, наявністю ринкової інфраструктури та забезпечується дотриманням певних корпоративних засад ведення банківського бізнесу, які формуються в самій системі за активної участі центрального і комерційних банків.

На сьогодні одне з головних питань для оздоровлення банківської системи України – робота з проблемними активами банку, а також вибір методу управління ними. З огляду на це важливим є з'ясування реальної вартості

негативних активів, а також визначення аспектів співпраці банків з колекторськими агентствами і компаніями з управління проблемними кредитами.

Підвищення якості активів є одним із найважливіших і пріоритетних завдань розвитку банківської системи та має розглядатися у контексті забезпечення стабільного функціонування банківських установ як необхідної умови належного ресурсного забезпечення усього господарства країни. Передусім йдеться про ефективність роботи підприємств, у діяльність яких спрямовуються банківські активи.

У макроекономічній площині є три основних способи розв'язання проблеми низької якості активів. Перший – списання заборгованостей, що поліпшує фінансовий стан підприємств, проте погіршує фінансовий стан банків і не стимулює підприємств щодо фінансового оздоровлення власними силами. Другий – банкрутство боржників, однак якщо кількість позичальників, що зазнають банкрутства, сягне більше половини усіх суб'єктів господарювання (а діяльність близько половини підприємств в Україні є збитковою), то може виникнути системна економічна криза з усіма негативними соціальними наслідками. Третій – активна участь держави у фінансовому оздоровленні підприємств за допомогою впровадження програми реструктуризації, що може спричинити конфлікт інтересів у самому бізнес-середовищі. Проте, вирішення цієї проблеми на макроекономічному рівні пов'язане із цілою низкою труднощів як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру.

Тому, оптимізація якості активів банківської системи як необхідна умова стабільного економічного розвитку має розглядатися передусім у мікроекономічній площині – з точки зору банківського менеджменту, спрямованої на мінімізацію відповідних ризиків за основними банківськими операціями.

Актуальним питанням є державна підтримка банківської системи України шляхом створення санаційного банку або так званого банку “поганих активів” на базі вже існуючого націоналізованого банку. Потребує розробки правове забезпечення реалізації механізму фінансування викупу проблемних активів через державні аукціони щодо викупу майна, що перебуває в заставі.

ВИСНОВКИ

Дослідження ролі та функцій банків в умовах ринкового реформування економіки України дозволило зробити ряд висновків науково-теоретичного та прикладного характеру, а саме:

1. Питання про сутність та функції банку продовжує залишатися дискусійним, незважаючи на те, що сучасна банківська система є одним з найбільш розвинутих та прогресуючих секторів вітчизняної економіки. Відсутність чіткого визначення сутності банку призводить до того, що у наукових та навчальних виданнях по-різному визначаються функції банку як суб'єкта економіки. Крім того, глобалізація світової економіки та нові технологічні можливості суттєво впливають як на перебудову роботи сучасного банку, так і на перегляд його ролі в економіці.

2. Нині діяльність сучасного комерційного банку пов'язана не тільки з традиційними формами обслуговування клієнтів – кредитуванням та організацією платіжного обороту. Банк починає генерувати нові продукти та напрямки отримання прибутку, має свої специфічні продукти, реалізація яких основана на підприємницьких основах.

3. Загальновизнано: банки відіграють в економіці важливу роль, виконуючи унікальні макроекономічні та мікроекономічні функції. Вони забезпечують готівково-грошовий обіг, накопичують вільні грошові кошти, задовольняють потреби підприємницьких структур у кредитних ресурсах, виконують ряд функцій, пов'язаних із регулюванням реального сектору економіки, серед яких – збір і аналіз інформації про позичальників, участь у реструктуризації підприємств, ініціювання банкрутств тощо.

4. На сучасному етапі посткризового відновлення економіки головну роль відіграють комерційні банки, адже саме на них покладено функцію перерозподілу фінансових ресурсів та забезпечення ними суб'єктів господарювання. Одним із найважливіших завдань банківської системи повинно бути забезпечення мобілізації тимчасово вільних фінансових ресурсів та розподіл їх в напрямку

пріоритетних галузей економіки. Нині систему комерційних банків слід розглядати як національну сферу фінансових послуг кредитного характеру, історично сформовану, законодавчо закріплену структуру інституційної і функціональної організації кредитних відносин.

5. Удосконалення кредитної політики вітчизняними банками повинно забезпечити оздоровлення фінансового сектору та відновити темпи економічного зростання в Україні. Саме це є головним завданням в умовах необхідності якнайшвидшого подолання наслідків фінансової кризи у вітчизняній економіці та запорукою забезпечення її подальшого розвитку. Пріоритетом має стати врегулювання ризиків, пов'язаних з наростанням неплатоспроможності боржників, а відтак – частки „поганих” кредитів. Мають бути передбачені також розробка прозорих механізмів рекапіталізації комерційних банків та активізації їхньої кредитної діяльності, насамперед – на ринку „довгих” грошей, розвиток механізмів грошово-кредитного регулювання НБУ, які дозволятимуть дієвим чином впливати на структуру кредитного портфеля та ризики банків, забезпечення реального функціонування системи фінансових інститутів розвитку для реалізації масштабних інвестиційних та інфраструктурних проектів. Очікуваним результатом є відновлення довіри вкладників до банківської системи та розблокування банківського кредитування.

6. Можливості участі комерційних банків у широкомасштабних проектах щодо кредитування інноваційно-інвестиційних потреб реального сектору господарства визначається передусім спроможністю банків акумулювати належний обсяг довгострокових ресурсів. Ліквідність же вітчизняних банківських установ нині має в основному короткотерміновий характер, оскільки навіть у структурі строкових вкладень значною є частка саме “коротких” ресурсів, малоприсаєднатих для задоволення довгострокових кредитних потреб підприємств.

7. Сучасна ситуація в нашій державі характеризується поступовим відновленням економічного зростання, але це ще не означає автоматичного виходу з кризи чи повернення на докризовий рівень розвитку. Необхідними є реалізація повномасштабних заходів структурної перебудови фінансового

простору. Зокрема, можна визначити рекомендації, що сприятимуть стимулюванню кредитно-інвестиційної активності вітчизняних банків:

- впровадження принципово нових видів банківських послуг та вдосконалення традиційних;
- використання досвіду іноземних банків щодо автоматизації системи безготівкових розрахунків;
- створення організаційного та економічного механізму оперативного управління фінансовими ресурсами банку;
- вдосконалення процесів забезпечення ефективності банківських послуг, що сприятиме зміцненню довіри до банківської системи тощо.

Використання запропонованих рекомендацій в перспективі дасть можливість удосконалити фінансову систему, посилити фінансову стійкість банків, підняти престижність вітчизняних фінансово-кредитних установ та сприяти підвищенню довіри населення до банківської системи.

8. Під час розроблення системи заходів фінансової стабілізації банківської системи України необхідно врахувати зарубіжний досвід провідних країн світу, зокрема щодо формування “тимчасового” та “проблемного” банків. Створення таких банків на національному ринку дасть можливість зменшити обсяг проблемних активів у кредитних портфелях банків шляхом їх викупу (у разі відповідного державного регулювання), ефективно управляти платоспроможністю банків з метою збереження їх вартості у разі банкрутства, забезпечити ефективне використання бюджетних коштів на проведення фінансового оздоровлення банківської системи, а відтак, стабілізувати фінансово-економічну ситуацію в країні.

СПИСОК ВИКОРСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеєнко М.Д. Капітал банку: питання теорії і практики [Текст]: Монографія. – К.: КНЕУ, 2002. – 276 с.
2. Банки и банковское дело [Текст]: учеб. пособие для вузов / под ред. И.Г. Балабанова. – СПа.: ПИТЕР. – 2002. – 302 с.
3. Банки таємно продають проблемні борги? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrudprom.com/digest/Banki_tamno_prodayut_problemn_borgi.htm
4. Банківська енциклопедія [Текст] / під ред. д.е.н. професора Мороза А.М. – К.: „Ельтон”. – 1993. – 333 с.
5. Банківське право: українське та європейське [Текст]: навчальний посібник / П.Д. Біленчук, О.Г. Диннік, І.О.Лютий, О.В. Скороход. – К.: Атіка. – 1999. – 348 с.
6. Банківський менеджмент [Текст]: підручник / За ред. О. А. Кириченка, В. І. Міщенко. – К. : Знання, 2005. – 831 с.
7. Банковское дело [Текст]: учебник / под ред. Лаврушина О.И. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 356с.
8. Банковское дело [Текст]: учебник / под ред. О.И. Лаврушина. – М.: Банковский и биржевой науч. консультац. центр. – 1992. – 428 с.
9. Барановський О. Антикризові заходи урядів і центральних банків зарубіжних країн. [Текст]: / О. Барановський // Вісник НБУ. – 2009. – № 4. – С. 8–19.
10. Бор М.З. Менеджмент банків: організація, стратегія, планування [Текст]: учебник / М. З. Бор, В. В. Пятенко. – М.: ИКЦ «ДИС», 1997. – 288 с.
11. Бор М.З., Пятенко В.В. Менеджмент банків. Організація, стратегія планування [Текст]: учебник / М. З. Бор, В. В. Пятенко. – М.: Финансы и статистика, 2000.. – 312с.

12. Брегеда О. Послуги як продукт банківської діяльності [Текст] / О. Брегеда // Банківська справа. – 2003. - №6. – С. 73 – 78.
13. Бугель Ю.В. Комерційні банки як інституційна основа організації кредитних відносин в економіці ринкового типу [Текст]: / Ю.В. Бугель // Інноваційна економіка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал 2012. - № 6. – С. 234- 236.
14. Бухвальд Б. Техника банковского дела. Справочная книга и руководство к изучению банковских и биржевых операций [Текст]: /Пер. с нем. – М.: АО „ДИС”, 1993. – 234 с.
15. Бюлетень Національного банку України / Щомісячне аналітично-статистичне видання Національного банку України. – 2012. - №5. – 199 с.
16. Васюренко Л.В. Ресурси комерційного банку: теоретичний та прикладний аналіз [Текст]: Монографія. – Х.: ПП Яковлева, 2003. – 88с.
17. Васюренко О. Ресурсний потенціал комерційного банку [Текст] / О.Васюренко, І. Федосік // Банківська справа. – 2002. - №1(143). – С.58-64.
18. Вовчак О. Причини та наслідки впливу світової фінансової кризи на розвиток банківського і реального секторів економіки України [Текст] / О.Вовчак, Н. Поляк // Вісник НБУ. – 2009. – №8. – С. 22–25.
19. Вплив проблемних активів на стабільність функціонування банківської системи України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://caesar.zp.ua/node/17>.
20. Вулфел Ч. Дж. Энциклопедия банковского дела и финансов [Текст] / Ч. Дж. Вулфел; пер. с англ. Б. Е. Манзерова, А.Ю. Другова, Б. Б. Рубцова и др. – Самара: Изд. Дом «Федоров», 2000. – 1584 с.
21. Господарський кодекс України // Офіційний вісник України. – 2003. - №11. –462с.
22. Гроші та кредит [Текст]: підручник / За заг. ред. М.І.Савлука. – К.: КНЕУ, 2006. – 744 с.
23. Грошово-кредитна статистика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44579.

24. Д'яконова І.І. Удосконалення банківських операцій і попередження ризиків як умова зміцнення банківської системи України [Текст]: Монографія. – Суми: Університетська книга, 2007. – 88 с.
25. Денежное обращение и кредит при капитализме [Текст]: Учебник / Под ред. Л.Н. Красавиной. – М.: Финансы и статистика, 1989. – 365 с.
26. Деньги и кредит в социалистическом обществе [Текст]: Учебник / Под ред. О.И. Лаврушина. – М.: Финансы и статистика, 1990. – 263 с.
27. Дзюблюк О.В. Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки [Текст]: Монографія. – К.: Поліграф – книга, 2000. – 512 с.
28. Диверсификация кредитов – неожиданный результат одного исследования. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.franklin-grant.ru/ru/news2/data/news_03/2003_12/20031222_173830_hr.asp
29. Долан Э. Дж., Кэмпбэлл К.Д., Кемпбэлл Р.Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика [Текст] / Пер. с англ. – СПб: 1994, - 496 с.
30. Дорошенко Л. Citigroup – законодатель «моды» в международном финансовом секторе [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mediapro.com.ua/>
31. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.1. [Текст] / Редкол.: С.В.Мочерний та ін. – К. : Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
32. Енциклопедія банківської справи України [Текст] / Редкол. В.С.Стельмах та ін. – К. : Молодь, Ін Юре, 2001. – 680 с.
33. Есипов В.Е. Ценообразование на финансовом рынке [Текст]: учебн. пособие / В.Е. Есипов – СПб.: Питер, 2000. - 147с.
34. Єріс Л. М., Організаційне забезпечення управління проблемними кредитами банку [Текст] / Л. М. Єріс // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України збірник тез доповідей XIV Всеукраїнської науково-практичної конференції (27–28 жовтня 2011 р.): у 2 т. – Суми: ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2011. – Т. 2. – 172 с.- С.33-34.

35. Жарковская Е.П. Банковское дело [Текст]: учебник / Е.П. Жарковская. – М.: Омега-Л; Высш. шк., 2003. – 440 с.
36. Зарицька І. Передумови та особливості прояву сучасної світової банківської кризи [Текст] / І. Зарицька // Вісник НБУ. – 2009. – № 6. – С. 20 – 29.
37. Заруба О.Д. Ресурсне забезпечення банку: розробка моделі [Текст] / О.Д. Заруба // Вісник НБУ. – 1998. - № 9.- С. 35-37.
38. Зимовець В.В. Державна фінансова політика економічного розвитку [Текст] / В. В. Зимовець // НАН України; екон. та прогнозув. – К., 2010. – 256 с.
39. Иванов Н. Глобализация и проблемы оптимальной стратегии развития [Текст] / Н. Иванов // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. – № 2.- С. 27-36.
40. Інвестиційний потенціал банківської системи України [Текст]: Монографія / С.В. Леонов. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – 375 с
41. Карчева Г. Основні проблеми розвитку банківської системи України у посткризовий період та шляхи їх вирішення [Текст] / Г. Карчева // Вісник Національного банку України. – 2010. – № 8. – С. 30–36.
42. Килипенко Н.Є. Структура відсоткових ставок у грошово-кредитній системі [Текст] / Н.Є. Килипенко // Наук. вісник НЛТУ України: Зб. наук.-техн. праць. – Львів: НЛТУ України. – 2006, вип. 16.6. – С. 241-247.
43. Коваленко В.В. Діагностичні процеси в антикризовому управлінні банківською системою. [Текст]: / В.В. Коваленко // Вісник Української академії банківської справи. – 2008. – № 1 (24). – С. 81–87.
44. Комплексное банковское страхование [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.prostobankir.com.ua>
45. Корнилюк Р. Вплив іноземних банків на розвиток кредитного ринку України [Текст] / Р. Корнилюк // Банківська справа. – 2011. – № 4. – С. 50–59.
46. Кочетков В. М. Забезпечення фінансової стійкості сучасного комерційного банку: теоретико-методологічні аспекти [Текст]: Монографія. – К., КНЕУ, 2002. – 238 с.

47. Кравченко І. Криза та регулювання фінансової системи і перспективи. [Текст] / І. Кравченко, Г. Багратян // Вісник НБУ. – 2009.- № 1 (155). – С. 19-23.
48. Круглий стіл “Госпітальні банки: світовий досвід і можливості для України” [Текст] // Вісник НБУ. – 2009. – № 7. – С. 3–8.
49. Кузнецова Е.И. Деньги, кредит, банки [Текст]: учеб. пособие / Е. И. Кузнецова. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2007. – 527 с.
50. Лексис В. Кредит и банки [Текст] /Пер. с нем. – М.: Перспектива, 1994, - 120 с.
51. Лис І. Удосконалення управління ліквідністю банку в умовах світової фінансової кризи. [Текст] / І. Лис // Банківська справа. – 2009. – № 4. – С. 19–24.
52. Лисенко М. Я. Перспективи консолідації банківської системи України / М. Я. Лисенко // Теоретичні та прикладні питання економіки : зб. наук. пр. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. – Вип. 27. – Т. 1 [за заг. ред. проф. Ю. І. Єханурова, А. В. Шегди]. – С. 430–435.
53. Маслак О.І. Особливості кредитування реального сектору економіки в умовах фінансової нестабільності [Текст] / О.І. Маслак, Л.А. Квятковська // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. - № 22(11). – 2011.- С.3-10.
54. Мещеряков А. А. Організація діяльності комерційного банку [Текст]: навч. посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 608 с.
55. Мещеряков А.А. Функції комерційного банку в умовах глобалізації світової економіки [Текст] / А.А. Мещеряков // Вісник УБС НБУ. – 2006. – № 1. – С. 224 – 229.
56. Міщенко В. І. Проблеми капіталізації та консолідації банківської системи України [Текст] / В. І. Міщенко // Вісник НБУ. – 2008. – № 10. – С. 2–7.
57. Міщенко В. Удосконалення управління проблемними активами банків [Текст] / В. Міщенко, А. Граділь // Фінанси України. – 2009. – № 10. – С. 43–54.
58. Міщенко В.І. Інституційні засади державної підтримки банківського сектору в період кризи [Текст] / В.І. Міщенко, С.М. Шульга // Вісник НБУ. – 2009. – № 8. – С. 12–18.

59. Міщенко С.В. Проблеми реалізації монетарної політики в умовах структурних дисбалансів [Текст] / В.І. Міщенко // Вісник НБУ. – 2009. – № 3. – С.76 – 80.

60. Монетарна політика Національного банку України: сучасний стан та перспективи змін [Текст]: монографія / За ред. В.С.Стельмаха. – К.: Центр наукових досліджень Національного банку України, Університет банківської справи, 2009. – 404 с.

61. Огородник В.В. Збалансування кредитно-інвестиційного потенціалу банків за умов фінансової нестабільності [Текст] / В.В. Огородник // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. - № 22(11). – 2011.-С. 89-87.

62. Осадчий І. Шляхи вдосконалення роботи з проблемними активами банків України [Текст] / І. Осадчий // Вісник Української академії банківської справи. - № 1(30). - 2011р. – С. 11- 17.

63. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798.

64. Основні показники діяльності банків України на 1 вересня 2012 року [Текст]: – Вісник Національного банку України. – 2011. - №10. – С. 178-179.

65. Офіційний сайт Асоціації українських банків [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.aub.com.ua>.

66. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

67. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>

68. Офіційний сайт Приватбанку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://privatbank.ua/>

69. Пантелєєва Н.М. Диверсифікація банківського бізнесу: стратегії, продукти та технології [Текст] / Н.М. Пантелєєва // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. - № 22(11). – 2011.-С. 83-89.

70. Партин Г.О. Відновлення фінансової стійкості української банківської системи на основі створення «тимчасового» та «проблемного» банків [Текст] / Г.О. Партин, О.М. Крачковська // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 5. – С. 193–200.

71. Пацера М. Світова фінансова криза та її наслідки для банківської системи України [Текст] / М. Пацера // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 1. – С. 28–33.

72. Петрик О. Фінансова криза в Україні та заходи щодо її подолання [Текст] / О. Петрик // Вісник НБУ. – 2009. – №8. – С. 4–10.

73. Подчесова В. Ю. Управління кредитним ризиком банку: Автореферат.к.економічних наук, спец.: 08.00.08 - гроші, фінанси і кредит [Текст] / В. Ю. Подчесова. — Суми: ДВНЗ "Укр. акад. банківської справи НБУ", 2009.- 24с.

74. Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків: Постанова Правління Національного банку України від 06.07.2000 № 279 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bank.gov.ua.

75. Правила співробітництва банків та страховиків, пов'язаного з кредитуванням [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bancassurance.net.ua/?page_id=246

76. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 19.05.2011 № 3394-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.

77. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей проведення заходів з фінансового оздоровлення банків: закон України від 24.07.2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.

78. Про затвердження Положення про процентну політику Національного банку України: Постанова Правління Національного банку України N 389 від 18.08.2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bank.gov.ua.

79. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12 липня 2001 р. №2664-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.

80. Прушківська Е. В. Сучасний стан інтеграції банківської системи України у світовий фінансовий простір [Текст] / Е. В. Прушківська, А. С. Перетятко // Вісник Донецького національного університету. – 2009. – Вип. 1. – С. 415–421.

81. Пустовійт Р.Ф. Тенденції та перспективи управління проблемними активами в глобальній банківській системі [Текст] / Р.Ф. Пустовійт, Р.В. Лисенко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 5. – С. 179–181.

82. Пшик Б.І. Інвестиційне кредитування [Текст]: Навчальний посібник. – Львів: ЛБІ НБУ, 2005. – 291 с.

83. Роуз П. Банковский менеджмент [Текст] / Пер. с англ. 2-го изд. – М.: „Дело Лтд”, 1995. – 768 с.

84. Сало І. В., Криклій О. А. Фінансовий менеджмент банку [Текст]: навч. посібник. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2007. – 314 с.

85. Советский энциклопедический словарь [Текст] / Главный редактор А.М. Прохоров. – М.: «Советская энциклопедия», 1988. – 1600с.

86. Сомик А. Сучасний стан та напрями стимулювання інвестиційного кредитування в Україні [Текст] / А. Сомик, С. Жуйков // Вісник Національного банку України. – 2010. – №7. – С. 28-34.

87. Справочник финансовых и экономических терминов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ricardo.com.ua>

88. Структура активів, зобов'язань, власного капіталу та фінансові результати діяльності банків України за станом на 01.09.2012 р. (у розрізі банків) [Текст]: – Вісник Національного банку України. – 2012. - №9. – С. 195-196.

89. Тарасов В.И. Деньги, кредит, банки [Текст]: учеб. пособие / В. И. Тарасов. – Мн. : Мисанта, 2003. – 512 с.

90. Усоскин В.М. Современный коммерческий банк. Управление и операции [Текст]: учебн. пособие / – М.: ИПЦ “ВАЗАР-ФЕРРО”, 1994. – 324с.

91. Цивільний кодекс України // Офіційний вісник України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.

92. Закон України „Про банки і банківську діяльність”[Текст]: Науково-практичний коментар / За заг. ред. В.С.Стельмаха – К.: Концерн Видавничий Дім „Ін Юре”. – 2006. – 520 с.

93. Черкашина К. Ф. Підвищення рівня капіталізації банків як передумова інтеграції до європейського фінансового ринку [Текст] / К. Ф. Черкашина // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 3. – С. 49–55.

94. MasterCard провел исследование отношения европейцев к платежным технологиям [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nfsexpert.ru>